

ЕУРАЗИЯЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯНЫҢ ЖАҢА БАҒЫТЫ – ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ

КЕШЕ АСТАНАДА V ЕУРАЗИЯ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ФОРУМ БАСТАЛДЫ. БИЫЛ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ПІКІРТАЛАС АЛАҢЫНДА «ЖАҢАНДЫҚ ЦИФРЛЫҚ БӨСЕКЕДЕГІ ЕАЭО: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІГЕ БАСЫМДЫҚ БЕРУ» ТАҚЫРЫБЫ ТАЛҚЫЛАНАДЫ.

Форумға қатысу үшін келген мәртебелі меймандар қатарында Ресей Президенті Владимир Путин, Беларусь Президенті Александр Лукашенко, Қырғызстан Президенті Садыр Жапаров, Армения вице-премьері Мигер Григорян, Куба Республикасының вице-президенті Сальвадор Вальдес Меса, Вьетнам Премьер-министрінің орынбасары Хо Куок Зунг, Монғолия Премьер-министрінің орынбасары Нямтайширын Номтойбаяр, Еуразиялық экономикалық комиссия алқасының төрағасы Бақытжан Сағынтаев және тағы да басқа лауазымды ресми тұлғалар бар.

Форумның пленарлық сессиясында сөйлеген сөзінде Мемлекет басшысы ең алдымен форумға қатысқан ЕАЭО-ға мүше мемлекеттер басшыларына, байқаушы елдер көшбасшыларына және барша қонақтарға ризашылығын білдірді. Президенттің сөзінше, Еуразия экономикалық форумы еуразиялық интеграцияны дамытудың өзекті мәселелері бойынша кәсіби әрі нәтижелі диалог жүргізуге мүмкіндік беретін тиімді алаңға айналған.

– Еуразия экономикалық форумы еуразиялық интеграцияны дамытудың өзекті мәселелері бойынша кәсіби әрі нәтижелі диалогтың тиімді алаңы ретінде кеңінен танылған. Бүгін ортаға салған идеялар, бастамалар мен ұсыныстар Интеграциялық одақ аясындағы өзара тиімді ынтымақтастыққа тың серпін беретініне сенімдімін. ЕАЭО – жай ғана өңірлік интеграциялық бірлестік емес, жаһандық экономиканың маңызды субъектісі екенін түсінген жөн. Бұрын-соңды болмаған геосаяси дүрбелеңдер кезінде мемлекеттеріміз үйлесімді іс-қимыл арқылы экономикаларының орнықты дамуын, әлемдік нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ете алды. Қазір біздің алдымызда Еуразия экономикалық одағының әлеуетін одан әрі арттырып, қарқынды дамыту жөнінде стратегиялық маңызды міндет тұр. Дүниежүзілік шаруашылық байланыстарының бағдары жаппай өзгеріп жатқан кезеңде біз теріс сипаттағы жаһандық үрдістерге төтеп беру үшін күш-жігерімізді жұмылдыруымыз керек, – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Мемлекет басшысы сондай-ақ жасанды интеллекттің экономиканың барлық саласына батыл енгізу аса маңызды екенін айтты. Себебі әлемдік нарықтағы ахуал күрделі, ал цифрлық салада болып жатқан ауқымды өзгерістер көп ұзамай «ойын ережесін» түбегейлі жаңартады. Осыған байланысты Президент форум тақырыбының өзектілігі арта түскенін жеткізді.

– Әлемдік нарықтағы ахуал күрделі, тіпті көп жағдайда болжап біле алмайсыз. Өзімізге етене таныс экономикалық сынақтарға қоса, цифрлық салада ауқымды өзгерістер болып жатыр. Бұл көп ұзамай «ойын ережесін» толықтай жаңартады. Осыған орай бүгінгі форум тақырыбының өзектілігі арта түсті. Жасанды интеллект технологияларының көз ілеспес жылдамдықпен дамуы жаһандық экономикаға ықпал ететін іргелі факторға айналып үлгергенін көріп отырымыз. Халықаралық сарапшылар, мәселен, Goldman Sachs алдағы он жыл ішінде жасанды интеллекттің қолдану әсерінен әлемдік ішкі жалпы өнімнің өсімі 7 триллион долларға жақындауы мүмкін деп пайымдайды.

Бұл жаңа технологиялық қалыптың түзілуіне алып келеді. Соның салдарынан экономиканың барлық секторындағы еңбек нарығының құрылымы түбегейлі өзгереді, – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Президенттің сөзінше, бұл жаңа технологиялық қалыптың пайда болуына алып келеді және соның салдарынан экономиканың барлық секторындағы еңбек нарығының құрылымы түбегейлі өзгереді. Тоқаев Халықаралық валюта қорының болжамына да тоқталып, алдағы жылдары жасанды интеллект технологиясының енгізілуіне қарай дүние жүзіндегі жұмыс орындары 40 пайызға дейін қысқаруы мүмкін екенін айтты.

– Демек, шартараптағы жүздеген миллион адам білімін жетілдіріп, жаңа дағдыларды меңгеруге тиіс. Әлеуетті мемлекеттер ауқымы жағынан белгісіз міндеттермен бетпе-бет келіп, ұлттық білім беру жүйесін түбегейлі өзгертуге мәжбүр болады. Цифрлық технологияларды қарқынды экономикалық және қоғамдық даму тетігіне айналдыра аламыз ба? Бұл – ең басты мәселе. Аз да болса амбициясы бар елдердің келешегі аталған мәселені қаншалықты табысты шешуіне тікелей байланысты десек, артық айтқандық емес, – деді Президент.

Мемлекет басшысы Қазақстан ЕАЭО органдарына төрағалық еткен жылы Одақ аясында жасанды интеллект технологияларын елдердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін «төрт еркіндік» қағидатының құралы ретінде нақты қолдануды ұсынғанын еске салды.

– Дәл осы себепті Қазақстан Еуразиялық экономикалық одаққа төрағалық еткен жылы Одақ аясында елдеріміздің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін жасанды интеллект технологияларын «төрт еркіндік» қағидатының құралы ретінде нақты қолдануды ұсынды, – деді ол.

Президент Қазақстанның «ақылды» платформаларды мемлекеттік басқару жүйесі мен экономиканың негізгі секторларына табысты енгізіп жатқанын айтты. Былтырғы Жолдауында Қазақстанды цифрлық елге айналдыру міндеті жүктелгенін, осы жұмысты жүйелі жүргізу үшін 2026 жыл елімізде Жасанды интеллект және цифрлық даму жылы болып жарияланғанын жеткізді.

Мемлекет басшысы цифрлық трансформациямен қатар азаматтардың қауіпсіздігіне де ерекше мән берілетінін айтты. Оның сөзінше, Қазақстанның жаңа Конституциясында алғаш рет дербес мәліметтерді қорғау құқығы бекітіліп, цифрлық технологияларды қолдана отырып, деректерді заңсыз жинауға, өңдеуге және пайдалануға тыйым салынған. Қасым-Жомарт Тоқаев мұны өте маңызды конституциялық міндет деп атады. Президент институционалдық негізді нығайтып, инновацияны кешенді түрде енгізу үшін Жасанды интеллект және цифрлық даму министрлігі құрылғанын, сондай-ақ Жасанды интеллектті дамыту жөніндегі кеңестің жасақталғанын айтты. Оның құрамына жетекші шетелдік және отандық сарапшылар, бизнес пен мемлекеттік мекемелердің өкілдері кірген.

– Қазақстанның жаңа Конституциясында алғаш рет дербес мәліметтерді қорғау құқығы бекітілді, соның ішінде цифрлық

технологияларды қолдана отырып, деректерді заңсыз жинауға, өңдеуге, пайдалануға тыйым салынды. Мұны, шын мәнінде, өте маңызды конституциялық міндет деп санаймыз. Институционалдық негізді нығайтып, инновацияны кешенді түрде енгізу мақсатында Жасанды интеллект және цифрлық даму министрлігі құрылды. Жасанды интеллектті дамыту жөніндегі кеңесті құру да пайдалы шараның бірі болды. Аталған консультативтік орган құрамы жетекші шетелдік және отандық сарапшылардан, бизнес пен мемлекеттік мекемелердің өкілдерінен жасақталды, – деді Президент.

Сонымен бірге Қазақстан барлық қажетті инфрақұрылымды жедел дамытып жатқанын айтқан Мемлекет басшысы өңірде алғаш болып NVIDIA компаниясының озық технологиялары негізінде екі суперкомпьютер іске қосылғанына назар аударды. «Деректерді өңдеу орталықтарының алқабын» құру да басты міндет ретінде жарияланғанын, бұл ауқымды жобаның жаһандық капитал мен әлемдік технологиялық алпауыттар үшін тартымды ортаға айналғанын жеткізді.

– Бұдан бөлек, біз барлық қажетті инфрақұрылымды жедел дамытуды қолға алдық. Қазақстан өңірімізде бірінші болып, осы саладағы әлемдік көшбасшы саналатын NVIDIA компаниясының озық технологиялары негізінде екі суперкомпьютерді іске қосты. «Деректерді өңдеу орталықтарының алқабын» құру басты міндет ретінде жарияланды. Бұл ауқымды жоба жаһандық капитал мен әлемдік технологиялық алпауыттар үшін тартымды ортаға айналды, – деді Президент.

Тоқаев адами капиталға да қомақты қаржы құйылып жатқанын айтып, Alem.ai халықаралық орталығы жанынан Tumo және Tomorrow school жаңа буын мектептері, сондай-ақ Telegram мен Presight сияқты әлемге белгілі компаниялардың зертханалары ашылғанын еске салды. Екі апта бұрын орта білім беру жүйесіне жасанды интеллектті енгізу жөніндегі жарлыққа қол қойғанын да мәлімдеді.

– Сонымен қатар адами капиталға қомақты қаржы құйып жатырмыз. Халықаралық Alem.ai орталығы жанынан Tumo және Tomorrow school жаңа буын мектептері, сондай-ақ әлемге белгілі бірқатар компанияның (Telegram, Presight) зертханалары ашылды. Екі апта бұрын «Қазақстан Республикасының орта білім беру жүйесіне жасанды интеллектті ендіру жөніндегі шаралар туралы» Жарлыққа қол қойдым. Мақсатымыз – дербес білім беруге ден қоя отырып, педагогтердің біліктілігін арттыру, инфрақұрылым мен оқу стандарттарын дамыту, – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Президенттің айтуынша, Қазақстан серіктестік пен ынтымақтастыққа ашық және жедел цифрлық трансформацияны сапалы жүргізу үшін ЕАЭО мемлекеттерімен жұмыс істеуге дайын. Ол жаңа технологияларды, әсіресе жасанды интеллектті сауда және логистика саласына белсенді енгізу аса маңызды екенін айтты. Сондай-ақ кедендік рәсімдерді жеделдету үшін ұлттық цифрлық жүйелердің байланысын күшейтуің маңызды да сөз болды. Президенттің пікірінше, бұл нақты уақыт режимінде құжаттарды тез өңдеуге, кедергілерді анықтауға және жүк ағындарын болжауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ электрондық цифрлық қолтаңбаны өзара тану бизнес шығындарын азайтып, ЕАЭО кеңістігіндегі алыс-берісті арттыруға көмектесетінін айтты.

Жалғасы 2-бетте

ТҰРАҚТЫЛЫҚ ПЕН ОРНЫҚТЫ ДАМУ – ОРТАҚ МҮДДЕ

27 МАМЫРДА РЕСЕЙ ПРЕЗИДЕНТІ ВЛАДИМИР ПУТИН ҚАЗАҚСТАНҒА МЕМЛЕКЕТТІК САПАРМЕН КЕЛДІ. САПАР АЯСЫНДА ҚАСЫМ-ЖОМАРТ ТОҚАЕВ ПЕН ВЛАДИМИР ПУТИН ЕКІЖАҚТЫ КЕЛІССӨЗДЕР ЖҰРГІЗІП, ЕКІ ЕЛ БАЙЛАНЫСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ АХУАЛЫН, СОНДАЙ-АҚ ОНЫ ОДАН ӨРІ ДАМУ ТУРАСЫНДА ТАЛҚЫЛАДЫ.

Бұдан бөлек, Астанада Еуразиялық экономикалық форумның жұмысы басталды, оған Еуразиялық экономикалық одаққа мүше мемлекеттердің басшылары қатысты. Ал 29 мамырда Жоғары Еуразиялық экономикалық кеңестің отырысы өтеді, онда өңірлік интеграцияның өзекті мәселелері қаралады.

«ӨРКЕНДЕУҮШІН БАРШАМЫЗҒА БЕЙБІТШІЛІК ҚАЖЕТ...»

28 мамырда Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев пен Ресей Президенті Владимир Путин шағын құрамда келіссөз жүргізді. Тәуелсіздік сарайында Қазақстанға мемлекеттік сапармен келген Ресей Федерациясының Президенті Владимир Путинді салтанатты қарсы алу рәсімі өтті.

Президент Қасым-Жомарт Тоқаев Ресей басшысын өзі күтіп алды. Мәртебелі мейманның құрметіне Қазақстан Республикасы Әуе қорғанысы күштерінің әскери ұшақтары Ресей туын бейнелейтін ақ, көк және қызыл түсті жолақтардан із тастап ұшты.

Содан соң Қасым-Жомарт Тоқаев пен Владимир Путин бір-біріне ресми делегация мүшелерін таныстырды. Құрмет қарулының бастығы рапорт беріп, екі елдің мемлекеттік әнұрандары шырқалды. Салтанатты рәсім аяқталған соң президенттер келіссөз жүргізді.

Қазақстан Президенті Ресей басшысына ілтипат білдіріп, елімізге мемлекеттік сапармен келгеніне қуанышты екенін айтты.

Жалғасы 2-бетте

БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ӨЗЕКТІ ТАҚЫРЫПТАР

КЕЙІНГІ ЖЫЛДАРЫ БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНЕ КӨП КӨНІЛ БӨЛІНЕ БАСТАДЫ. ӘСІРЕСЕ, ШЕТЕЛДІК ОСЫ БАҒЫТТАҒЫ ТАНЫМАЛ КІТАПТАР ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ АУДАРЫЛЫП, ОҚЫРМАҒА ЖЕТЕ БАСТАДЫ. БҮЛ ҮРДІС ҚАЗАҚ БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНЕ ДЕ ӨЗІНДІК СЕРПІН БЕРДІ: ҰЛТТЫҚ МИФТЕР МЕН АҢЫЗДАРДЫ НЕГІЗ ЕТКЕН БІРНЕШЕ СЕРИАЛЫ КІТАП ЖАРЫҚ КӨРДІ, КОМИКС СУРЕТТЕРМЕН БЕЗЕНДІРІЛГЕН КІТАПТАР САНЫ АРТЫП КЕЛЕДІ, КІТАП ДИЗАЙНЫ МЕН МАЗМҰНЫНА АЙТАРЛЫҚТАЙ МӨН БЕРІЛЕ БАСТАДЫ. ДЕГЕНМЕН ӘЛЕМДЕ ҚАЗІРГІ БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІ ҚАНДАЙ ТАҚЫРЫПТАРДЫ ӨЗЕК ЕТЕДІ? БІЗ СОЛ ҮРДІСКЕ ІЛЕСЕ АЛЫП ЖАТЫРМЫЗ БА? ОСЫ СҰРАҚТАР ЖАЙЫНДА ОЙЛАНҒАН АРТЫҚ ЕТПЕЙДІ.

Қазіргі бала бұрынғы балаға ұқсамайды. Олардың ойлау жүйесі де, қоғамдық ортасы да, ойнайтын ойыншығы мен тұтынатын заттары да бөлек. Визуалды кеңістікте өскендерді қызықтыру үшін балалар әдебиеті де заманауи ағымдардан шет қалмауы керек. Оларға ауыл өмірі, мейірімді ата-әже прототипі, ақылды әрі еңбекқор бала бейнесі, қатал әке мен ақ-көңіл ана, сүйкімді қошақан мен ерке лақ кейіпкерлерден гөрі, жапон анимесі мен Disney мультфильмдерінің кейіпкерлері

анағұрлым қызық. Олардың ақылман бейнелерге тамсанып отыруы неғайбыл. Бүгінгі балалар іс-әрекетке құрылған, логикалық танымды дамытатын туындыларды көргенді ұнатады. Әлемдік балалар әдебиеті әлдеқашан осы бағытқа ойынған. Мұны әр жас санатындағы бүддіршіндерге арналған суретті кітаптардан анық байқаймыз.

Бүгінгі балалар әдебиеті ақыл айтатын кейіпкерден – баламен сөйлесетін, оны тыңдайтын кейіпкерге, біржақты кеңес беретін типтен – эмоциясы айқын әрі күрделі ситуацияны арқау еткен оқиғаға, «жақсы бала» мен «бұзық бала» схемасынан – әр баланың өз ерекшелігі болатынын айқындайтын бейнелерге, ұлттық бояудан, тек өзіндік ерекшеліктен тұратын галереялық көріністерден – жаһандық ортақтықты негіздеген сюжеттер желісіне, өңірлік мифтерден құралған танымнан – әлемдік форматқа синтезделген «ортақ» үлгіге, ұзақ баяндаудан – қысқа да динамикалы қимыл-әрекеттері көп шиеленісті, ширғысты әңгімелеу тәсіліне ауысты.

Жалғасы 4-бетте

ЕУРАЗИЯЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯНЫҢ ЖАҢА БАҒЫТЫ – ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ

Басы 1-бетте

– Қазақстан жедел цифрлық трансформацияны сапалы түрде жүргізу үшін ЕАЭО мемлекеттерімен серіктестікке және ынтымақтастыққа ашық. Менің ойымша, жаңа технологияларды, әсіресе, жасанды интеллектіні сауда және логистика саласына белсенді енгізу аса маңызды. Кедендік рәсімдерді жеделдету мақсатында ұлттық цифрлық жүйелердің байланысын күшейткен жөн. Бұл нақты уақыт режимінде барлық құжатты тез өңдеуге, кедергілерді анықтауға және жүк ағындарын болжауға мүмкіндік береді, – деді Президент.

Мемлекет басшысы өнеркәсіп кооперациясын кеңейтуде жасанды интеллектінің сараптамалық әлеуетін пайдаланудың маңызы зор екенін де айтып өтті. Сонымен қатар елдердің азық-түлік қауіпсіздігін нығайту үшін агроөнеркәсіп кешеніне интеллектуалды жүйелерді енгізуге басымдық беру қажет.

– Электрондық цифрлық қолтаңбаны өзара тану бизнес шығындарын айтарлықтай азайтып, ЕАЭО кеңістігіндегі алыс-берісті арттыруға көмектеседі. Өнеркәсіп кооперациясын кеңейтуде жасанды интеллектінің сараптамалық әлеуетін пайдаланудың практикалық маңызы зор. Елдеріміздің азық-түлік қауіпсіздігін нығайту үшін агроөнеркәсіп кешеніне интеллектуалды жүйелерді енгізуге басымдық беру қажет. Жаңа технологияларды белсенді әрі жан-жақты қолдану ЕАЭО-ға мүше мемлекеттер экономикасының қарқынды дамуына септігін тигізетін аса маңызды фактор деп санаймын, – деді ол.

Мемлекет басшысы жаңа технологияларды жан-жақты қолдану ЕАЭО мемлекеттері экономикасының қарқынды дамуына ықпал ететінін атап өтті. Алайда жаңа технологиялар одақ мүшелері арасындағы цифрлық алшақтыққа себеп болмауға тиіс екенін де ескертті. Керісінше, олар елдер экономикасын байланыстырып, ынтымақтастықтың қуатты құралына айналуы қажет деді.

Президент бүгін 2025 жылғы желтоқсандағы өзінің ұсынысына сәйкес әзірлен-

ген Жасанды интеллектіні жауапкершілікпен дамыту жөніндегі бірлескен мәлімдеме қабылданатынын айтты. Құжатты қабылдаудағы басты мақсат – Одаққа мүше елдердің экономиканың негізгі секторларын цифрландыруға қатысты ортақ ұстанымын қалыптастыру және бір-бірінің мүддесін ескере отырып, жасанды интеллект технологияларын қауіпсіз енгізуді қамтамасыз ету.

– Бүгін біз 2025 жылдың желтоқсанындағы менің ұсынысыма сәйкес, Жасанды

интеллектіні жауапкершілікпен дамыту жөніндегі бірлескен мәлімдемені қабылдаймыз. Аталған құжаттың басты мақсаты – Одаққа мүше елдердің экономиканың негізгі секторларын цифрландыруға қатысты ортақ ұстанымын қалыптастыру және бір-бірінің мүддесін ескере отырып, жасанды интеллект технологияларын қауіпсіз енгізуді қамтамасыз ету, – деді Мемлекет басшысы.

Сөз аяғында Президент ЕАЭО-ға мүше мемлекеттер басшыларына осы маңызды

құжатты әзірлеуге және қабылдауға қолдау көрсеткені үшін ризашылығын білдірді. Ол жаңа технологиялық және экономикалық қалып негізінде қайта құрылып жатқан әлемдік тәртіптің қазіргі кезеңі елдерге бірегей мүмкіндіктер ұсынып отырғанын айтып, оны ұтымды пайдалану қажет екенін жеткізді.

– Орайлы сәтті пайдаланып, ЕАЭО-ға мүше мемлекеттер басшыларына осы маңызды құжатты әзірлеуге және қабылдауға қолдау көрсеткені үшін ризашылығымды білдіремін. Жаңа технологиялық және экономикалық қалып негізінде қайта құрылып жатқан әлемдік тәртіптің қазіргі кезеңі елдерімізге бірегей мүмкіндіктер ұсынып отыр. Келешектегі позициямызды нығайту үшін оны ұтымды қолданған жөн. Біз осы тарихи мүмкіндікті мүлт жібермей, барынша пайдалануға міндеттіміз, – деп түйіндеді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Сондай-ақ, форум аясында Қазақстан, Ресей, Беларусь, Қырғызстан президенттері мен делегация жетекшілерінің назарына озық технологиялық және цифрлық шешімдер көрмесі, Халықаралық Alem.ai жасанды интеллект орталығының мүмкіндіктері ұсынылды.

Мәртебелі меймандар жасанды интеллект музейінің жәдігерлерімен және ЕАЭО-ға мүше мемлекеттердің стандарттерімен танысты.

Қазақстан тарабы цифрландыру мен жасанды интеллект саласындағы негізгі бастамаларын, соның ішінде Astana Smart City, Alem GPT, Smart Data Finance, Smart Cargo+Keden және басқа да жобаларын көрсетті.

ТҰРАҚТЫЛЫҚ ПЕН ОРНЫҚТЫ ДАМУ – ОРТАҚ МҮДДЕ

Басы 1-бетте

Владимир Путин Қасым-Жомарт Тоқаевқа сапармен келуге шақырғаны үшін алғыс айтты.

– Былтыр бізге мемлекеттік сапармен келгеніңізге қуандық. Сол кезде ғасырлар бойы, соның ішінде бір мемлекет аясында қалыптасқан халықтарымыз арасындағы берік достық пен өзара құрметке негізделген стратегиялық серіктестігімізді кеңейту бағытында тағы да алға қарай қадам жасалды. Бүгін де жемісті жұмыс атқарамыз деп ойлаймын. Бейресми сипатта өткен кешегі кездесу үшін ризашылығымды білдіремін. Өзара ықпалдастығымыздың көптеген маңызды әрі перспективті бағыты бойынша пікір алмастық. Делегациямыз еліңізге мереке қарсаңында келіп отыр. Ресей мұсылмандары Құрбан айт мерекесін атап өтеді. Қазақстанда да бұл мейрам кеңінен тойланатынын білемін, – деді Владимир Путин.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ РЕСЕЙ ЭКОНОМИКАСЫНА САЛҒАН ҚАРЖЫСЫ 9 МИЛЛИАРД ДОЛЛАРДАН АСТЫ

Қасым-Жомарт Тоқаев пен Владимир Путин келіссөздерді ресми делегация мүшелерінің қатысуымен кеңейтілген құрамда жасап отыр.

Мемлекет басшысы Ресей Президентінің Қазақстанға жасаған сапары жан-жақты стратегиялық серіктестік және одақтастық рухындағы қарым-қатынастардың ерекше сипатын көрсететінін атап өтті.

– Қазақстан үшін ең әуелі Ресеймен жақын әрі достық байланыстар айрықша маңызды десек, артық болмайды. Бірлескен күш-жігердің арқасында екіжақты ынтымақтастық барлық салада сенімді түрде дамып келеді әрі оны мемлекетаралық байланыстардың нағыз үлгісі деп атауға болады. Біз шағын құрамда нәтижелі келіссөз жүргізіп, сан қырлы серіктестігімізді нығайтуға ниетті екенімізді растадық. Елдеріміздің арасында ешқандай шешілмеген мәселе жоқ. Тек он

динамика байқалады. Осы қарқынды сақтап, жаңа жобалар мен бастамалар арқылы ынтымақтастықты дамыта береміз. Бұл орайда бүгін қабылданатын «Қазақстан және Ресей халықтары арасындағы достық пен тату көршіліктің жеті негізі туралы» бірлескен мәлімдеменің маңызын ерекше атап өткім келеді. Аталған құжат қарым-қатынасымыздың сипатын танытады және оны ұзақмерзімді негізде тереңдетуге бейіл екенімізді көрсетеді, – деді Президент.

Мемлекет басшысының айтуынша, әлемдегі күрделі ахуалға қарамастан, екіжақты ықпалдастық, әсіресе, экономика саласында табысты өрбip келеді. Өңіраралық ынтымақтастық форумдарын өткізу дәстүрге айналды.

– Ресей Қазақстан экономикасына қаржы құйған елдердің арасындағы ең ірі инвестор саналады. Қазақстанның Ресей экономикасына салған қаржысы 9 миллиард доллардан асты. Бұл – өте жақсы көрсеткіш, екі ел президенттерінің әкімшіліктері мен үкіметтерінің бірлесе атқарған жұмысының нәтижесі. Осы қарқынды ары қарай жалғастыруға уағдаластық. Бүгінде инвестицияның жалпы көлемі 53 миллиард доллар болатын 177 бірлескен жобаның пулы жасқалды, оның ішінде 122-сі іске асырылды, яғни, операциялық кезеңге өтті, – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Президенттің пікірінше, мәдени-гуманитарлық саладағы ынтымақтастық айрықша назар аударуға лайық.

– Жуырда Астанада қала тұрғындары мен қонақтары ерекше ықыласпен қабылдаған Қазақстандағы Ресей күндері өтті. Маңызды уақиғалар қатарында былтыр елордада «Қазақстан мен Ресей мәңгі достығы аллеясы» және Москвада Қазақстан мен Ресей достығы скверінің ашылуын айтуға болады. Астанада өтетін үшінші «Болашақ ойындары» гуманитарлық байланыстардың, ең алдымен, елдеріміздің жастары арасындағы ынтымақтастықтың беки түсуіне ықпал етеді. Қазақстандағы «Сириус» жобасын ерекше атап өткім келеді. Мұны қолдаймын, болашақ мамандарды даярлау үшін

пайдасы зор деп санаймын, – деді Мемлекет басшысы.

Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан мен Ресейдің көпжақты алаңдар аясындағы ықпалдастығына мән берді.

– Екі ел «Орталық Азия – Ресей» форматында жемісті жұмыс атқарып жатқанына айрықша тоқталғым келеді. Аталған форматты бүкіл әлем Орталық Азияға назарын тіліп отырған уақытта күшейте түсуіміз қажет деп ойлаймын. Сапар қарсаңында жарияланған мақаланың үшін Сізге ризашылығымды білдіремін. Өте қызықты әрі мазмұнды мақала біздің қоғам тарапынан оң бағаға ие болды. Біз елдеріміз арасындағы стратегиялық серіктестік пен одақтастық қатынастарды нығайту бағытында әрі қарай жұмыс атқара береміз, – деді Президент.

Владимир Путин тең құқылы және өзара құрметке негізделген Ресей мен Қазақстанның қарым-қатынасы қарқынды дамып келе жатқанын жеткізді.

– Былтыр Москвада мемлекеттік сапарыңыз барысында жасаған бірлескен мәлімдеме байланыстарымыз жан-жақты стратегиялық серіктестік және одақтастық деңгейіне көтерілгенін атап өттік. Бұл шын мәнінде солай. Біз барлық бағытта жұмыс жүргізіп жатырмыз. Ресей және Қазақстан халықтары арасындағы достық пен тату көршіліктің жеті негізі жайында маңызды бірлескен мәлімдеме қабылдаймыз. Сонымен қатар көптеген үкіметаралық, ведомствоаралық және коммерциялық келісім дайындалды. Бұл құжаттар экономика мен энергетикадан бастап, мәдени-гуманитарлық қатынастарға дейінгі ынтымақтастықтың барлық саласын қамтиды. Мұның бәрі өзара ықпалдастығымыздың ірісін нығайтуға септігін тигізетініне сенімдімін. 70 инвестициялық жоба жүзеге асырылып жатыр. Бұл – ауқымды жұмыстың бастауы ғана. Өзара ынтымақтастығымыздың жақсы нәтижеге қол жеткізетін перспективті бағыттары байқалады, – деді Ресей Президенті.

Бұдан бөлек, кездесуде өзара тиімді ынтымақтастықты кеңейту және өндіріс, энергетика, көлік-логистика, агроөнеркәсіп ке-

шені, цифрландыру салаларындағы бірлескен жобаларды жүзеге асыру перспективасы талқыланды.

БАСТЫ ЖОСПАРЛАР БЕКІТІЛГЕН БІРЛЕСКЕН МӘЛІМДЕМЕ

Екіжақты келіссөздерден кейін Қасым-Жомарт Тоқаев пен Владимир Путин бұқаралық ақпарат құралдары өкілдері алдында бірлескен мәлімдеме жасады.

«Қазақстан және Ресей халықтары арасындағы достық пен тату көршіліктің жеті негізі туралы» бірлескен мәлімдемеде қазіргі әлемнің күрделі әрі қарқынды өзгерістер кезеңін бастан өткеріп отырғаны, халықаралық қатынастар жүйесінің ауыр сын-қатерлер мен қауіптерге тап болғаны айтылған. Сондай-ақ жаһандық тұрақсыздық пен сенім дағдарысы күшейіп, қауіпсіздік пен орнықты дамуды қамтамасыз етудің қалыптасқан тәсілдері қайта қаралып жатқаны туралы да сөз болады.

Құжатта Қазақстан мен Ресей халықаралық ахуалды тұрақтандырып, орнықты дамуға жол ашатын неғұрлым әділетті әлемдік тәртіпті қалыптастырудың баламасы жоқ екеніне сенімді екені көрсетілген. Осы ретте мемлекетаралық ықпалдастықтың өзара құрметке, тату көршілікке, ұлттық мүдделерді ескеруге және тең құқылы әріптестікке негізделген берік қағидаттарының маңызы ерекше екені атап өтілген.

Қасым-Жомарт Тоқаев Ресей Президентінің мемлекеттік сапарын екі елдің стратегиялық серіктестігі мен одақтастық қатынастарын дамытудағы маңызды оқиға ретінде қарастыратынын атап өтті. Қазақстан Президентінің айтуынша, бүгінгі сапар екіжақты ынтымақтастық аясындағы сапалы өзгерістерді айқын көрсетті.

– Мұны мынадай объективті көрсеткіштерден аңғарамыз: сауда-саттық көлемі 30 миллиард долларлық межеге жетеді деп болжанып отыр, ал экономикамызға құйған инвестиция бойынша Ресей басқа елдер арасында бірінші орынға шықты. Экономикалық ынтымақтастық аясындағы бастамалар тізіміне 177 маңызды жоба кірді, оның 122-сі операциялық циклге өтті, яғни, іске асырылды. Қазақстан Ресеймен мәңгі достықты және стратегиялық серіктестікті жоғары бағалайды. Біз Ресейді әрдайым Еуразиядағы тарихи бай әрі даму әлеуеті зор мемлекет деп санаймыз. Қазірдің өзінде санкциялар салдарынан туындаған қиындыққа қарамастан, Ресей экономикасы саытып алу қабілетінің паритеті бойынша әлемде – төртінші орынға, ал Еуропада бірінші орынға шықты. Мұны ірі халықаралық қаржы институттарының мәліметтері растайды. Былтыр Ресейдің номиналды жалпы ішкі өнімі 2,5 триллион доллардан асты. Бұл – керемет нәтиже. Ресей табиғи ресурстары мол, инженерлік-ғылыми элита-сы мен білікті жұмысшылары бар ел ретінде жаһандық экономикадағы жетекші орнын ешқашан жоғалтпайды. Сәйкесінше, дүние-жүзілік геосаяси сахнада маңызды рөл атқарады. Ынтымақтастық перспективасына қатысты сөз қозғағанда, бүгін қабылданған

«Қазақстан және Ресей халықтары арасындағы достық пен тату көршіліктің жеті негізі туралы» бірлескен мәлімдеменің ерекше маңызына тоқталғым келеді. Аталған құжат мақсаттарды айқындау тұрғысынан мұқият ойластырылған. Онда елдеріміздің стратегиялық серіктестігі және тату көршілік қатынастарын одан әрі дамытудың сенімді негізі мен ұзақ мерзімдегі бағдары көрініс тапқан, – деді Мемлекет басшысы.

Қасым-Жомарт Тоқаевтың пікірінше, энергетиканы ынтымақтастықтың аса табысты бағыты ретінде қарастыруға толық негіз бар.

– Менің ойымша, бүгін қол қойылған «Балқаш» атом электр стансасын салуға қатысты келісімдердің стратегиялық маңызы зор. Осы ауқымды жобаны батыл қолдағаны үшін Ресей Федерациясының Президентіне ризашылығымды білдіремін. Бұл бастама ғылым-білім, технология салаларындағы ықпалдастықты ілгерілетіп, энергетика мен индустрияға қатысты аралас бағыттардың дамуын қамтамасыз етеді. Қазақстан мен Ресей үшін энергия ресурстарын және электр энергиясын өндіру, тасымалдау, ішкі әрі сыртқы нарықтарға жеткізу мәселелерін табысты шешудің мәні зор. Еуразиядағы көлік байланысы көбіне біздің елдерімізге тәуелді. Қазақстан мен Ресей Солтүстік – Оңтүстік, Шығыс – Батыс құрлықаралық дәліздерін дамыту жолында жемісті жұмыс атқарып жатыр. Тарифтерді оңтайландыру, әкімшілік рәсімдерді қысқарту, шекара маңындағы және басқа да инфрақұрылымды жаңғырту үшін жүйелі шаралар қабылданғаны қуантады. Соның нәтижесінде жүк тасымалы тұрақты түрде артып келеді, былтырғы қорытынды бойынша 92 миллион тоннаға жетті. Бұл шамамен 3,4 пайыз өсімді құрайды. Аталған көрсеткіштерді ұлғайту жоспарланған. Ол үшін озық цифрлық шешімдер мен жасанды интеллект технологияларын енгіземіз. Мемлекеттеріміз арасында жүргізушісіз жүк көліктерінің қозғалысын іске қосу – осы істің жарқын мысалы. Ғарыш саласындағы ынтымақтастықтың келесісі зор. «Байқоныр» космодромы көп жылдан бері жемісті ғылыми-техникалық серіктестігіміздің символы ретінде қызмет етіп келеді. «Байтерек» бірлескен жобасының жүзеге асырылуы, соның ішінде жақында «Сұңқар/Союз-5» жаңа зымыран тасығышының сәтті ұшырылуы ғарыш қызметін ұсынатын халықаралық нарықтағы елдеріміздің позициясын нығайтуға жол ашады, – деді Мемлекет басшысы.

Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстанға төрт Амур жолбарысының әкелінуін Ресей Президентінің мемлекеттік сапары аясындағы айтулы оқиға деп атады.

– Құрметті Владимир Владимирович, Қазақстан аумағына жолбарыстарды жер-сіндіру жөніндегі бастамамызға қолдау көрсеткеніңіз үшін Сізге шынайы алғыс айтамын. Бағалы сыйынды туралы ел азаматтарының барлығы кеңінен құлағдар болды. Осы ипi іске атсалысқан екі елдің мамандарына ризашылығымды білдіремін, – деді Президент.

Қасым-Жомарт Тоқаев Ресей Президентінің мемлекеттік сапары табысты өткенін жеткізіп, екі елдің стратегиялық серіктестігі мен одақтастық қатынастарының жылына-сына енетініне сенім білдірді.

Ресей Президенті бүгінгі келіссөздердің іскерлік және конструктивті сипаты екі елдің достық және тату көршілік қарым-қатынасына сай келетінін айтты.

«ТАЗА БЕЙСЕНБІ»: АЙМАҚТАРДА ЭКОАКЦИЯ ӨТТІ

МЕМЛЕКЕТ БАСШЫСЫ ҚАСЫМ-ЖОМАРТ ТОҚАЕВТЫҢ «ТАЗА ҚАЗАҚСТАН» ЖАЛПЫҰЛТТЫҚ БАСТАМАСЫ АЯСЫНДА ЕЛІМІЗДІҢ БАРЛЫҚ ӨҢІРІНДЕ «АМАНАТ» ПАРТИЯСЫНЫҢ «ТАЗА БЕЙСЕНБІ» ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АКЦИЯСЫ ӨТКІЗІЛІП ЖҮР. БҮЛ БАСТАМА АЗАМАТТАР АРАСЫНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІ НЫҒАЙТУҒА ЖӘНЕ ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ЖАУАПКЕРШІЛІКПЕН ҚАРАУҒА БАҒЫТТАЛЫП ОТЫР.

Мәселен, Шығыс Қазақстан облысында «АМАНАТ» партиясы Риддер қалалық филиалы ауған соғысы ардагерлеріне арналған сквер аумағын тазалау жұмысын ұйымдастырды. Іс-шараға жастар қанаты қатарындағы 50-ден астам партияластар қатысты. Нәтижесінде, шамамен бір тонна қоқыс жиналды. Мұндай іс-шаралар қала тазалығын арттырып қана қоймай, тұрғындарды қоршаған ортаны қорғау жолындағы ортақ мақсат төңірегінде топтастырады.

Қарағанды облысы Теміртау қаласында «Жағалау үшкесі» қоғамдық жағажайы аумағында тазалық жұмысы жүргізілді. Экологиялық іс-шараға 30 адам қатысты. Олардың қатарында белсенділер, депутаттар және жастар қауымы бар. Іс-шараға атсалысқан Теміртау қалалық мәслихатының депутаты Асқар Ахметов экологиялық мәдениетті қалыптастыру мен қоршаған ортаның тазалығын сақтау ісіндегі тұрғындар белсенділігінің маңызын атап өтті.

«Мұндай экологиялық акциялар тұрғындарды тазалық сақтау және қоршаған ортаға ұқыпты қарау сынды ортақ мақсатқа жұмылдырады. Әрбір азамат туған қаласын көркейтуге және келешек ұрпақтың экологиялық мәдениетін қалыптастыруға үлес қосады», – деді Асқар Ахметов.

«АМАНАТ» партиясы Батыс Қазақстан облыстық филиалының бастамасымен және облыстық мәслихат депутаты Валерий Крыловтың қолдауымен Орал қаласында құрап

қалған ағаштарды кесу, ағаштарды өктеу, қоқыс жинау және балалар ойын алаңдарын жаңарту жұмыстары жүргізілді. Іс-шараға партия белсенділері, қала тұрғындары және «Жастар Рухы» жастар қанатының еріктілері қатысты.

«Бүгін біздің аулада тазалық акциясы аясында абаптандыру жұмысы жүргізілді. Партия бастамасымен ұйымдастырылған акцияға белсенді атсалысқан жұмысшылар мен еріктілерге алғысымызды білдіреміз. Бұл –

нақты адамдар үшін жасалып жатқан нақты әрекет деп білемін», – деді қала тұрғыны Наталья Глухова.

«Таза бейсенбі» акциясы азаматтардың экологиялық жауапкершілігін арттыруға, табиғатқа жанашырлықпен қарау мәдениетін қалыптастыруға және жайлы қалалық орта құруға бағытталып отыр. Ұйымдастырушылардың айтуынша, өңірлердегі экологиялық іс-шаралар алдағы уақытта да жалғасын табады.

BIR TOLQYNDA: ЖИ-дің ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ

ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНДА МДУЛАТОВ АТЫНДАҒЫ ҚОСТАНАЙ ИНЖЕНЕРЛІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ БАЗАСЫНДА «АМАНАТ» ПАРТИЯСЫНЫҢ «ЖАСТАР РУХЫ» ЖАСТАР ҚАНАТЫ ҰЙЫМДАСТЫРҒАН «BIR TOLQYNDA» ЖОБАСЫ АЯСЫНДА КЕЗДЕСУ ӨТТІ. ОНЫҢ БАРЫСЫНДА 200-ГЕ ЖУЫҚ СТУДЕНТ ЕЛ БОЛАШАҒЫ, ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ЖАСТАРДЫҢ ҚОҒАМ ӨМІРІНДЕГІ РӨЛІ ТУРАЛЫ АШЫҚ ПІКІР АЛМАСТЫ. КЕЗДЕСУЕ «АМАНАТ» ПАРТИЯСЫНЫҢ ХАТШЫСЫ АЛЕКСАНДР ДАНИЛОВ, МӘЖІЛІС ДЕПУТАТЫ, «АМАНАТ» ПАРТИЯСЫ ФРАКЦИЯСЫНЫҢ МҮШЕСІ ЕКАТЕРИНА СМЫШЛЯЕВА, ҚОСТАНАЙ HUB ДИРЕКТОРЫ ДАМИР МНАЙДАРОВ ЖӘНЕ А.БАЙТҰРСЫНОВ АТЫНДАҒЫ ҚОСТАНАЙ ӨНІРЛІК УНИВЕРСИТЕТІ ЖАСТАР САЯСАТЫ БАСҚАРМАСЫНЫҢ ЖЕТЕКШІСІ ДИАНА РАКПАНОВА ҚАТЫСТЫ.

Партия Хатшысы Александр Даниловтың айтуынша, жобаның басты мақсаты – жастармен ашық пікір алмасу және олардың қоғамдағы өзекті мәселелерге қатысты көзқарастарын талқылау.

– «АМАНАТ» партиясы мен «Жастар Рухы» жастар қанаты өскелең ұрпаққа арналған жобаларды жаңа форматта дамыту ісін жалғастырып келеді. «BIR TOLQYNDA» алаңы тек жастардың

пікірін тыңдауға ғана емес, олардың бастамаларына нақты қолдау көрсетуге бағытталып отыр. Жастар тек идея ұсынып қана қоймай, оны жүзеге асыра алатын орта қалыптастыруға ұмтыламыз. Бүгінде белсенді, білімді әрі жауапты жастардың рөлі айрықша маңызды. Сондықтан еліміздің барлық өңіріндегі жастардың үнін есту, олардың ұсыныстары мен мәселелерін ескеру маңызды. Осындай ашық кездесулер жастардың

азаматтық ұстанымын қалыптастырып, олардың қоғамдық-саяси өмірге араласу деңгейін арттыруға ықпал етеді деп сенеміз, – деді Александр Данилов.

Кездесу барысында жастардың саяси белсенділігі, цифрландыру, жасанды интеллект мүмкіндіктері, қазіргі еңбек нарығының жаңа талаптары және жастардың қоғамдағы рөлі кеңінен талқыланды. Сондай-ақ жастардың елдің саяси өміріне араласу мәселесіне ерекше назар аударылды: студенттер өз азаматтық ұстанымын қалыптастыру кезінде қандай критерийлерді ескеру қажет екенін, сондай-ақ сенімді әрі конструктивті қоғамдық бірлестіктер мен саяси партияларды қалай анықтауға болатынын сұрады.

Өз кезегінде, Мәжіліс депутаты, «АМАНАТ» партиясы фракциясының мүшесі Екатерина Смышляева жаңа технологияларды тиімді әрі жауапкершілікпен пайдаланудың маңызын атап өтті.

– Бүгінде цифрлық технологиялар өмірдің барлық саласына еніп жатыр. Жасанды интеллект – енді жай ғана тренд емес, болашақтың нақты құралы. Сондықтан жастар қауымы жаңа технологияларды пайдаланумен шектелмей, оларды дамыта алатын маман болуы маңызды. Қазіргі еңбек нарығында технологиялармен жұмыс істей алатын креативті жастар ерекше сұранысқа ие, – деді Мәжіліс депутаты.

Qostanai Hub директоры Дамир Мнайдаров жастарға IT және стартап саласындағы мүмкіндіктер туралы айтып, өңірде жүзеге асырылып жатқан инновациялық жобаларға тоқталды. Ол технология саласында жетістікке жету үшін үнемі өзін-өзі дамыту, жаңа білім іздеу және практикалық тәжірибе жинаудың маңызын атап өтті.

А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің Жастар саясаты басқармасының жетекшісі Диана Ракпанова студенттік жылдарда берілетін мүмкіндіктерді тиімді пайдаланудың маңызы туралы айтты.

«BIR TOLQYNDA» жобасы аясындағы кездесулер еліміздің бірнеше өңірінде өтті. Алдағы уақытта Қазақстанның барлық аймағында жалғасын табады. Соның нәтижесінде білім алмасу, бастамаларды дамыту және жаңа жобаларды қолдау мақсатында белсенді жастарды біріктіретін тұрақты білім беру қауымдастығы құрылады.

«ҚАРЫЗСЫЗ ҚОҒАМ» – БІРЕГЕЙ ЖОБА

АСТАНАДА БЛОГЕРЛЕР МЕН БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ӨКІЛДЕРІ «АМАНАТ» ПАРТИЯСЫНЫҢ «ҚАРЫЗСЫЗ ҚОҒАМ» ЖОБАСЫНЫҢ КЕҢЕСІНЕ КЕЛДІ. ПРЕСС-ТУР БАРЫСЫНДА МЕДИА ҚАУЫМДАСТЫҚ ҚИЫН ЖАҒДАЙҒА ТАП БОЛҒАН АЗАМАТТАРҒА КӨМЕК КӨРСЕТУГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕҢ ІРІ ӘЛЕУМЕТТІК ЖОБАЛАРДЫҢ БІРІНІҢ КҮНДЕЛІКТІ ЖҰМЫСЫМЕН ТАНЫСТЫ.

Жоба директоры Олжас Ордабаев меймандар алдында сөз сөйледі.

– Біздің басты міндетіміз – сіздерге «Қарызсыз қоғам» қалай жұмыс істейтінін көрсету. Шын мәнінде, бұл – бірегей жоба. Себебі байланыс-орталығының заңгерлері күн сайын шамамен үш мың адамға қызмет көрсетеді. Бізге күрделі жағдайға тап болған, несие жүктемесі жоғары және төлем мерзімін кешіктірген азаматтар жүгінеді, – деді Олжас Ордабаев.

Заң берлерінің жетекшісі Самал Абаева жоба заңгерлерінің жұмыс ерекшелігін таныстырды.

– Бүгінде заңнамада қарыз жүктемесін реттеудің түрлі тетіктері қарастырылған. Олардың қатарында қайта құрылымдау, төлем қабілетін қалпына келтіру, соттан тыс және сот арқылы банкроттықты рәсімдеу қадамдары бар. Алайда тәжірибе жүзінде көп азамат ақпараттың аздығынан өз жағдайына қай механизмнің сөйкес

келетінін түсінбей жатады. «АМАНАТ» партиясының «Қарызсыз қоғам» жобасы аясында заңгерлер азаматтарға тегін кеңес беріп, құқықтық талдау жүргізеді, қажет болған жағдайда құжат әзірлеуге және сотқа жүгінуге көмектеседі, – деді Самал Абаева.

Журналистер мен қоғамдық пікір көшбасшылары тек жұмыс барысын бақылап қана қоймай, кеңесші рөлін атқарып көрді. Олар «Заң кеңесшісінің рөлінде» атты тәжірибелік формат аясында азаматтардың нақты өтініштерін қарап, сотқа дейінгі және сот процесіне қатысты мәселелерді талдады. Сонымен қатар қонақтар жоба арқылы нақты көмек алған азаматтармен де тідесті.

Қатысушылардың көбісін жоба аясында командаға артылатын жүктеме ауқымы танырқатты. Күн сайын жоба кеңсесіне азаматтар тарапынан 900-ден 1 100-ге дейін қоңырау шалынады. Бұдан бөлек, қызметкерлер WhatsApp мессенд-

жері арқылы 2 мыңға жуық диалогты өңдейді. 2026 жылы қаңтар-сәуір айлары аралығында call-орталығында атқарылған жұмыс аясында 91 777 қоңырау өңделді. Соның 40 558-і – кіріс, 51 212-сі – шығыс қоңыраулар. Сондай-ақ WhatsApp арқылы 112 505 диалог жүргізілді. Бүгінде жоба кеңсесі жұмысына ел аумағында 60-тан астам заңгер, өңірлік үйлестірушілер және жергілікті атқарушы органдардың өкілдері тартылды.

Қонақтарға әрбір өтініш нақты уақыт режимінде тіркелетін CRM-жүйе таныстырылды. Жобаның жұмыс қағидаты толық ашықтыққа негізделген: бірде-бір өтініш жауапсыз қалмайды, нәтиже құжатпен расталады, ал мәселе шешілмеген жағдайда азаматқа оның себебі түсіндіріледі. Әсіресе, қарызды қайта құрылымдау, шоттардан бұғатты алып тастау және банкроттықты рәсімдеу ісіне қатысты өтініштерді 5 минутқа жетпейтін уақытта азаматтардың өз бетінше дайындауына мүмкіндік беретін Telegram Bot көпшілікті қызықтырды. Пайдаланушы деректерді жүктеген сәттен бастап, дайын құжат алғанға дейінгі барлық процесс автоматтандырылды. Bot қазақ және орыс тілдерінде жұмыс істейді және Telegram желісінде тәулік бойы қолжетімді – @Qaryzsyz_Qogam_bot.

Мемлекет басшысының тапсырмаларын ойдағыдай орындау мақсатында 2023 жылдан бері «АМАНАТ» партиясының бастамасымен «Қарызсыз қоғам» жобасы жүйелі жүзеге асырылып келеді. Осы уақыт аралығында бір миллионға жуық азаматқа құқықтық көмек көрсетілді. Жалпы саны 988 885 заңгерлік кеңес пен қызмет ұсынылды. Соның ішінде, барлық өтініштің 45,6 пайызы – қарыздарды қайта құрылымдау, 28,5 пайызы – шоттардан бұғатты алып тастау, 5,3 пайызы – банкроттықты рәсімдеу, 1,6 пайызы – төлем қабілетін қалпына келтіру мәселелеріне, ал 19 пайызы – өзге де консультациялық қызметтерге арналды. Құқықтық көмектен бөлек, 867 650 адам қаржылық сауаттылық бойынша онлайн-оқудан өтті. Барлық қызмет азаматтарға тегін көрсетіледі.

СҰЛТАН ӘКІМБЕКОВТІҢ ЖАҢА КІТАБЫНЫҢ ТҰСАУЫ КЕСІЛДІ

«АМАНАТ» ПАРТИЯСЫНЫҢ ОРТАЛЫҚ АППАРАТЫНДА ҚОҒАМДЫҚ САЯСАТ ИНСТИТУТЫНЫҢ «SOCIOEXPERTCLUB» ДИАЛОГ АЛАҒЫНДА БЕЛГІЛІ ТАРИХШЫ, САЯСАТТАНУШЫ ӘРІ АЗИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ СҰЛТАН ӘКІМБЕКОВТІҢ «27 БИТВ КОЧЕВНИКОВ ЕВРАЗИИ» АТТЫ ЖАҢА КІТАБЫНЫҢ ТҰСАУЫ КЕСІЛДІ.

Кездесуге еліміздегі жетекші тарихшылар, саясаттанушылар, әскери сарапшылар және талдаушылар қатысты. Пікірталас барысында дала өркениеті мұрасын жаңадан зерделеу, оның жаһандық әскери өнерге ықпалы мәселелері, сондай-ақ тарихи жадтың қазіргі ұлттық бірегейлікті қалыптастырудағы рөлі талқыланды.

Автордың бұған дейінгі академиялық еңбектеріне қарағанда, жаңа кітап қалың оқырман қауымына арналып отыр. Сұлтан Әкімбеков тарихты баяндаудың дәстүрлі сипаттамалық тәсілінен бас тартып, «Неліктен оқиғалар дәл осылай өрбіді?» деген іргелі сұраққа жауап іздейді.

Зерттеушінің негізгі тұжырымына сәйкес, көшпенділердің негізгі артықшылығы – дербес әскери шеберлігінде немесе қару-жарақ сапасында ғана емес, қоғамды ұйымдастырудың бірегей жүйесінде. Отырықшы мемлекеттер еңбек бөлінісіне тәуелді болса, ұлы дала төріндегі әрбір ер адам мобильді әскери жасақтың құрамына кірді. Осындай тұрақты қауіп Қытай сынды алып мемлекеттерді бірыңғай орталықтандыру қадамына баруға, Ұлы Қытай қорғанын салуға мәжбүрледі. Ал қуатты империяларға қарсы тұру қажеттілігі көшпенділерді алып далалық бірлестіктер құруға итермеледі.

Кітапта және пікірталас барысында әскери-саяси ұйымдасу феноменіне ерекше назар аударылды. Автор шығыс тайпаларының тарихи тұрғыда батыс тайпаларынан неге басым болғанын, сондай-ақ жоңғарлардың қатаң басқару жүйесі ұзақ уақыт бойы бытыраңқы қазақ тайпаларына қалай қауіп төндіргенін жан-жақты талдады.

Осы текетіретегі маңызды кезеңдердің бірі – аңызға айналған Аңырақай шайқасы. Дәл осы тұста қазақтың үш жүзі бірлесіп, ортақ жасақ құрды. Қаптап келген қалың жауды тоқтатты. Бұл қадам – мемлекеттіліктің болашағын айқындаған тарихи оқиға.

– Біз қазір – тарихи жады үшін жүріп жатқан соғыс дәуірінде өмір сүріп жатырмыз. Өткенімізді білмесе, тамырынан айырылған, басқаруға оңай халыққа айналамыз. Тарих – шаң басқан кітаптар емес, ол – болашақта елімізді аман алып қалар коддымыз. Ұзақ уақыт бойы көшпенді халықтардың тарихын дала ұлдарына сыни көзқараспен қараған отырықшы өркениеттер жазып келді. Бүгінде біз бұған басқаша қараймыз. Біздің тарихымыз – үздіксіз қозғалыстың, бейімделудің және икемділіктің шежіресі. Көптеген өзге мемлекеттер жойылып кеткен тұста да дәл осы әлеуметтік және саяси икемділік қазақтарға ұлан-ғайыр аумағы мен өзіне тән болмысын сақтап қалуға мүмкіндік берді. Бұл кітап соғыс туралы емес, қазіргі шындығымызды қалыптастырған тарихи контекст туралы, – деді Сұлтан Әкімбеков.

Жаңа кітаптың тұсаукесеріне қатысқан азаматтар көшпенділер өркениеті қазіргі Қазақстанға тек аумақтық шекараларды ғана емес, сонымен қатар жаңашылдыққа ашықтық, бейімділік және еркіндікке деген терең ұмтылыс сынды маңызды менталдық негізді де мұра етіп қалдырғаны туралы ортақ пікірге келді. «27 битв кочевников Евразии» кітабының таныстырылымы дала өркениетінің Еуразия аумағындағы тарихи үдерістерге ықпалын ғылыми тұрғыда талдаудың жаңа кезеңін айқындады.

Бетті дайындаған
Арайлым ЖОЛДАСБЕКҚЫЗЫ

ҚАЗАҚ ТАРИХЫНДАҒЫ ҚАСІРЕТТІ КЕЗЕҢНІҢ БІРІ – ӨТКЕН ҒАСЫРДЫҢ 20-50-ЖЫЛДАРЫ АРАЛЫҒЫНДА БОЛҒАН ҚҰҒЫНДАЛУ ДӘУІРІ. ОЛ – 20-ЖЫЛДАРДАН БАСТАП АЛАШ ҚАЙРАТКЕРЛЕРІН, ДІН АДАМДАРЫН ҚҰҒЫНДАУ, БАЙЛАРДЫҢ МАЛЫН ТӘРКІЛЕП, ӨЗДЕРІН ЖЕР АУДАРУ, КҮШТЕП ҰЖЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ АШАРШЫЛЫҚ, 1937-1938 ЖЫЛДАРДАҒЫ РЕПРЕССИЯ, 50-ЖЫЛДАРДАҒЫ ИДЕОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҚТАН СЕНІМСІЗ АДАМДАРДЫ ҚҰДАЛАУ. ОСЫ ЖАЙЛАР ТУРАЛЫ БЕЛГІЛІ ТАРИХШЫ АҚҚАЛИ АХМЕТПЕН СҰХБАТТАСҚАН ЕДІК.

– Аққали Қабжанұлы, XX ғасырдың бас кезінде Ресей империясының Патшалық өкіметін Қазақ төңкерісі арқылы түбегейлі құлатып, бірақ сол империяның құрамында болған халықтарды жеке ұлттық республикаларға айналдырғанымен, іс жүзінде оларға саяси еркіндік бермеген большевиктер өкіметінің қоғамды «жат элементтерден» тазалау науқанын 30 жылдан аса уақыт жүргізгені белгілі. Неліктен бұлай болды?

– Иә, Кеңес өкіметі сөз жүзінде «әділдік», «теңдік» деп ұрандатқанымен, қоғамда өзгеше ойлайтын адамдарды жақтырмады. Оларға өздерінің айтқанына көңіл, айдауына жүретін, тек өздері ұсынған идеологияның құлақкесті құлдары қажет болды. Ондайға көнбегеннің бәрін дұшпан санады. Ешқандай сынды қабылдамады. Саяси, мәдени, экономикалық процестерді өздерінің ғана қалауымен жүргізді. Сондықтан өздеріне кедергі келтіргендерді тек жоюмен айналысты.

Бір ғана, «Үлкен террор» аталатын сталиндік репрессия кезінде 1,7 миллионнан астам адам саяси айыптармен қамауға алынды. Оның 700 мыңнан астамы ату жазасына кесілді. Ал Қазақстанға келсек, 120 мыңға жуық адам қуғын-сүргінге ұшырады (түтқындалды және сотталды), осы азаматтардың 25 мыңға жуығы ату жазасына кесілді. Атап айту керек, біздегі жазаланғандардың көпшілігі сауатты адамдар. Ал қоғам дамуына зор пайдасын тиісетін интеллектуал адамдардан айрылу орны толмас шығын...

– Қуғын-сүргін құрбандарын ақтап, оларға тағылған айыптың негізсіздігін дәлелдеу бізде қалай жүрді деп ойлайсыз?

– Шынын айту керек, саяси ұстанымы үшін немесе көзқарасының өзгеше болғаны үшін қудалау науқаны Кеңес одағының барлық аймағында жүрді. Солай болса да, бұдан ең көп зардап шеккен қазақ елі болды деп айтуға болады. Қазақстанда 1920-1950 жылдар аралығындағы қуғын-сүргін тек жекелеген адамдарды емес, бүкіл халықтың әлеуметтік, мәдени және демографиялық құрылымын жоюға бағытталған жүйелі әрі қатігез процесс болды. Оның шындығы жарты ғасырдан аса уақыт бойы ашылмай, кейінгі ұрпақ кешегі күнге дейін одан хабарсыз өсті.

Бірақ Қазақстан тәуелсіз мемлекетке айналғаннан кейін қудалау құрбанына айналған өз азаматтарының тағдырына басқаша қарап, олар туралы әділдікті қалпына келтіруге кірісті. 1993 жылғы 14 сәуірдегі «Жаппай саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау туралы» заң шығарды. Сол арқылы кеңестік тоталитарлық жүйе кезіндегі «халық жауы» атанған Алаш қайраткерлері және лагер түтқындарына қатысты сот үкімдерін жою ісі жүзеге асты. Одан кейін Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 24 қарашада «Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссия туралы» және 2024 жылғы 3 қаңтарда «Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір актілерінің күші жойылды деп тану туралы» Жарлығы шықты. Міне, осы құжаттар негізінде қуғын-сүргін құрбандарын ақтау, оларға қатысты саяси тұрғыдан әділ шешім шығару жұмыстары жүргізіліп, бұрын күпия саналып келген архивтік құжаттардың құпиялылығы алынып тасталды. Соның арқасында жүзеге асқан үлкен істің бірі – «Алашорда ісі. 1920-1940 жылдар. Құжаттар мен материалдар» атты 12 томдық кітап. Ол кітапты шығару үшін 425 отандық ғалым үш жыл бойы архивтерді ақтарып, 700 мыңға жуық іс материалын жинап, сұрыптап, ғылыми түсініктеме жазған. Бұл жұмыс алда да жалғаса беретін болады.

Айта кету керек, бұл жайында біздің баспасөзде өте көп материал жарияланды, кітаптар шықты. Қазіргі күнде халық қуғын-сүргін құрбандары туралы шындықты біршама толық білетін деңгейге жетті.

– Қазақ тарихындағы ең жанды ауыртатын кезеңнің бірі өткен ғасырдың 30-жылдарындағы ашаршылық қой. Сол ашаршылық қазақтың табиғи өсімін тежеген, тежеп қана қоймай кері кетірген ақтаңдақ мезет болды. Ашаршылық кезеңінде қазақтың жартысынан астамы қырылып қалды деген дерек айтылады. Аштықтан өлген кісілердің саны әр жерде әртүрлі аталады...

– Иә, отызыншы жылдардағы ашаршылық біздің халықтың басына төнген сумдық нәубет болды. Көшпелі елді бірден

Аққали АХМЕТ, Тарих ғылымдарының докторы, ХДосмұхамедов атындағы Атырау университетінің профессоры:

ТАРИХЫМЫЗ ҚАНДАЙ ҚАСІРЕТТІ БОЛСА ДА, ШЫНДЫҚ ЖАЗЫЛУҒА ТИІС

отырықшылыққа көшіремін деп, күштеп ұжымдастырып, оның үстіне бар малын тартып алған соң қазақ халқы ашаршылыққа ұшырап, жартысынан астамы қырылып кетті. Бұл тұтас бір ұлт үшін жойылып кету қаупін тудырған қасірет еді. Соның себебінен өз отанымызда азшылыққа айналдық, мүлде орыстанып кете жаздадық. Оның зардабы тәуелсіздік алғаннан кейін де біраз жыл байқалды.

Ал енді сурағыңызға жауап берер болсам, Қазақстандағы ашаршылық жылдары өлгендердің саны туралы әртүрлі деректер бар, мысалы «Қазақстан Ұлттық энциклопедиясында» аштық құрбандары туралы 1926, 1937 жылдардағы халық санағында олқылықтар жіберілгені, соның салдарынан ашаршылықтағы адам шығыны дәл анықтауға кедергі келтіріп, әртүрлі пікірлердің өрістеуіне себеп болғаны әділ атап өтіледі және 1931-1933 жылдардағы аштық құрбандары 2 млн 200 мың адамнан асып түсті делінді. Баспасөз беттерінде 2,5 млн («Алтын Орда» газеті 9 ақпан, 2012), 3 млн («Алтын Орда» газеті, 2012), 3 млн 250 мың («Айқын» газеті, 7 сәуір, 2012), 2 млн 300 мың («Егемен Қазақстан», 25 сәуір, 2012), 2,7 млн («Айқын» газеті, 4 мамыр, 2012) адам деген мәліметтер көрсетіледі. Аштық нәубеті құрбандарының саны жайында терең зерттеліп, сараланған сайын көбеймесе, азаймайтын сияқты.

Қазақ елі бұл сумдық ашаршылықпен үш дүркін бетпе-бет келді, яғни, 1917-1919, 1921-1923, 1931-1933 жылдары. Осы жылдары халқымыздың 4 миллионнан астамы ашаршылықтың тікелей құрбанына айналды, ықтимал табиғи өсімді есепке алғанда, еліміз айырылған боздақтар саны 10 млн адамнан асты.

– Ашаршылық құрбандарының саны неге бұлай әртүрлі көрсетіліп жүр?

– Оның себебі көп. Бастысы, Қазақстандағы аштық кезінде елімізде өлген адамдар туралы деректердің құпия сақталғаны. Мәселен, ашаршылық, қуғын-сүргін тарихына қатысты көптеген құжат пен материал түрлі ведомстволардың қоймаларында қалдырылды. Ал олардың көпшілігі Ұлттық Қауіпсіздік Комитеті, Бас Прокуратура, Ішкі істер министрлігі архивтерінде сақталуда. Қазақстандағы ауыл шаруашылығы саласының дамуы тарихына қатысты құжаттарды жинақтау және дайындау барысында ауыл шаруашылығын ұйымдастыру тарихына қатысты 5 мың құжат анықталды, соның ішінде 310 құжат жинаққа енгізілді. «Коллективизация сельско-го хозяйства Казахстана (1926-1941гг). Алма-Ата, 1967. - Т. I-II. – 957с.» атты жинаққа енгізілген құжаттар қатарында қарарлар, бұйрықтар, шешімдер болатын. Қазақстандағы ауыл шаруашылығындағы өзгерістер мен жер-су реформаларының жүргізулері туралы құжаттар жинағы да баспадан шығарылды. Аталған құжаттық жинақтарға, өкінішке орай, 1930-1933 жылғы күшпен ұжымдастыру кезеңіндегі көптеген архивтік құжат енгізілмей қалды.

Дегенмен ел тарихындағы ең қаралы кезеңдердің бірі, ұлы жұт аталған 1931-1932 жылдардағы аштық туралы мәлімет-

тер 80-ші жылдардың ортасында бүкілодақтық, республикалық мерзімді баспасөз беттерінде жарық көре бастады. Тарихшы ғалымдар архив қорларындағы құпия құжаттарды іздеп, зерттеп, саралап, көпшілік қауымға кеңестік әміршіл-әкімшіл жүйе кезіндегі ашаршылық туралы деректерді жариялай бастады.

– Жалпы, қазақ еліне зор адам шығынын әкелген ашаршылыққа не себеп болды деп ойлайсыз?

– Әлді шаруашылықтарды тәркілеу халықты жаппай ашаршылыққа алып келген жағдайдың алғы шарттарының бірі деп қарастыруға болады. 1928 жылдың 27 тамызында Қазақ АКСР Орталық Атқару Комитеті мен Халық Комиссарлар Кеңесінің «Ірі байлар шаруашылығы мен жартылай феодалдар шаруашылығын конфискациялау мен жер аудару» декреті қабыл-

ОЛАРДЫҢ КӨПШІЛІГІ ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК КОМИТЕТІ, БАС ПРОКУРАТУРА, ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ АРХИВТЕРІНДЕ САҚТАЛУДА. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ САЛАСЫНЫҢ ДАМУЫ ТАРИХЫНА ҚАТЫСТЫ ҚҰЖАТТАРДЫ ЖИНАҚТАУ ЖӘНЕ ДАЙЫНДАУ БАРЫСЫНДА АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ТАРИХЫНА ҚАТЫСТЫ 5 МЫҢ ҚҰЖАТ АНЫҚТАЛДЫ, СОНЫҢ ІШІНДЕ 310 ҚҰЖАТ ЖИНАҚҚА ЕНГІЗІЛДІ.

данды. Бұл декрет бойынша байлар мен жартылай феодалдардың мал-мүлкі, байлығы тәркіленіп, өздері отбасымен бірге жер аударуды. Конфескелеу туралы заң бойынша малы, дүние мүлкі тәркіленіп, өзі жер аударылуға тиісті ірі байлар мен жартылай феодалдардың қатарына көшпелі аудандарда малы 400-ден асатын (ірі қараға шаққанда), жартылай көшпелі аудандарда 300-ден асатын, отырықшы жерлерде 150, кейде 100 малы бар сұлтандар мен хандардың ұрпақтары, ел билеген болыстар, атқамінерлер жатқызылды. Осы декрет негізінде сол жылдың күзінде қазақ өлкесінде 696 ірі бай, жартылай феодалдардың мал-мүлкі тәркіленіп, зорлықпен тартып алынды. Байларды тәркілеу үлкен зұлымдықпен аяусыз жүргізілді. Бір өкініштісі, байлардың қатарында солақай саясаттың нәтижесінде көптеген орта шаруа да қосылып кетіп, тәркілеуге ұшырады. Алайда байлардың алдымен жерін, одан соң малы мен ауыл шаруашылық құрал-жабдықтарын тартып алу тиісті нәтиже бермеді, керісінше кездей шаруаларды қатарға қосу ісі ұзаққа созылып кетті. Байлардың дүние-мүлкін тәркілеу барысында көптеген жағдайда адам құқы мен заңдылықтың өрескел бұзылуына жол берілді.

Қазақ байларын конфискациялау – ұлтты тұтасымен тақыр жерге отырғызу, ұлттық буржуазияның тамырына балта шабу, халықты тақыр кедейшілікке ұрындыру еді.

– Сіз Түркістан легионы туралы біраз зерттеу жүргіздіңіз ғой. Мұстафа Шоқай туралы да көп білесіз. Ол кісі қазақ даласындағы ашаршылық жайлы не дейді?

– Иә, шет елдерге Қазақстандағы ашаршылық туралы алғашқы дабыл қаққандардың бірі – Мұстафа Шоқай. М.Шоқайдың қазақтардың 1917 жылдан бастап жүйелі түрде ашаршылыққа ұшыратылуына арналған еңбектерінің орны ерекше. Оның 1921 жылдың 26 қарашасында «Последние новости» газетінде «Қазақ жеріндегі ашаршылық» деген мақаласы жарық көрді. Қазақстанның көптеген ауданын қамтыған ашаршылық жөнінде кешеуілдетпей ақпарат жеткізіп отырды. Ол «1918 жылы бүкіл жаз бойы және 1918-1919 жылдың қысында Торғай, Орал және Закаспий облыстарындағы қазақтардың ортасында болып, Кеңес өкіметінің озбырлықтарын өз көзіммен көрдім, ашаршылықтың түпкі себебі – «қоғамдастыру», «тәркілеу» мен қазақ шаруаларының малдарын Қызыл Армияның пайдасына тартып алу» дейді. Мұның тағы бір дәлелі ретінде «Қазақтардың Ленинге хаты» деген құжатты келтіреді. Онда «қазақтарды індет кезінде және адам төзгісіз санитарлық жағдайда медициналық көмектен қағу – қысынсыз. Тіпті, бойымызға ілер киіміміз де жоқ, сондықтан әйелдеріміз сыртқа шығудан қалды. Ашаршылықтың жайлағаны сондай, адамдар иттің етің жеуге, балаларын сатуға дейін барды» делінеді. Мұстафа Шоқай қазақтардың қырғынға ұшырауын большевиктердің іс-әрекеттерінің салдары деп қарастырады.

Қазақтардың Кеңес өкіметі тұсында көріп отырған қорлықтары жөнінде хабарлар түрлі жолдармен М.Шоқайға жетіп тұрған. Мұстафа Шоқай 1922 жылдың 20 мамырындағы большевиктердің басты ұнпа­рағы «Правда» газетінде жарық көрген Г.Сафаровтың мақаласындағы «1917, 1918, 1919 жылдары жерлерін тартып алу үшін орыс қоныстанушылары қазақтарды тірідей өртеді» деген сөздеріне талай рет сілтеме жасауы да біраз нәрсені аңғартса керек.

М.Шоқай Кеңес Одағындағы оқиғаларды жіті қадағалай отырып, ұжымдастыру барысында қазақтардың жаппай қырғынға ұшырауы туралы Лондонда тұратын танысы А.Байкаловқа хат жазады, бұса да орыс эмиграциясының жетекшілеріне, шетел қайраткерлеріне хабарлайды, бірнеше мақала жариялайды. 1934 жылы 15 шілдеде А.Байкалов М.Шоқайға хатын алғаны және онда көтерілген мәселелер бойынша біраз әрекеттер жасағаны туралы былай дейді: «Ашаршылық туралы мәліметіңіз үшін көп рахмет, мен оларды тиісті орындарға тапсырдым. Бұл мағлұматтар «Социальная лестница» журналының соңғы санында басылған хат-хабарларда, сондай-ақ «Обсервер» газетінің бүгінгі санындағы жанаша тілшілерінің хатында толығымен расталды» (Мұстафа Шоқай Эпистолярлық мұрасы. 2 томдық. –Алматы:

мықпен тамақтандырады. Осы быламалықты Сталинге беру керек. Меілі айтсын, осыдан кейін қалай жұмыс жасау керек екенін. Ол бізді бесжылдықпен тойдыруды қоятын шығар. Біреуі сыздаы, қалғандары қолдайды. Алдағы бесжылдықтарда да біздерді өлуге мәжбүрлейді».

Еңбекшіқазақ ауданындағы «Өрнекті» колхозының мүшесі Асқар Бабаев Қарамыс каналындағы жасаған жұмысынан азық-түлік ала алмай, жұмысын тастап, ауылға қайтар жолда аштан өлген. «Ярославский» атындағы колхоздың мүшесі Анастасия Мищенко жиналған бір топ адамға «Бізді тонауда, әрі жұмыс жасауға мәжбүрлейді. Нан бермейді, себебі барлығымызды аштан өлтіру. Сондықтан ұра қазып, азық-түлікті сонда сақтайық. Бұл біздің құқымыз, оған ешкім тыйым сала алмайды» деген. «Буденный» атындағы колхоз мүшесі Федор Маскаленко: «Міне, осыған жеттік. Бір аптадан асты, аш жатырмын. Тамақ алатын жер жоқ. Колхоз басқармасы көмектен бас тартты. Тағы барамын. Бермесе балаларға шіріген картопқа сулема (медицинада қолданылатын хлорлы сынаптан жасалған улы ақ ұнтақ) қосып пісіріп беріп, өзім де, балалармен бірге о дүниеге аттанамын» деген сөзін біреулер тиісті орындарға жеткізген.

Аштық мәселесіне сол кезде білім алып жүрген жастар да бейтарап қарай алмаған. Мәселен, Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтының студенті Исқақов: «Қазақстан формалды түрде колония емес, шындығында, патшалық Ресей тұсындағыдай Орталық Ресейдің колониясы болып қалып отыр. Барлық малды тартып алып, орталыққа жіберді. Қазақстан экономикасы БКП (б) басшылығымен деградацияға ұшырауда. Қазақ ауылының жағдайын білетін қызметкерлер жоқ. Байтұрсынов, Дулатов және т.б. сияқты қазақ қызметкерлерін қуып жіберді. 1928 жылға дейін Қазақстанда рулық құрылыс болды. Таптық құрылыс болған жоқ, ол керек те емес еді. Байлармен күресудің, конфискацияның да қажеттілігі жоқ болатын» десе, қызылордалық студент Макумов «Қоғамтану» сабағындағы «Мемлекеттің жойылуы» тақырыбын талқылау барысында: «Мемлекеттің жойылуын мына факт бойынша айтуға болады, бастапқыда 500 грамм нан берілді, сосын 300 грамм, артынан 200, одан соң 100 грамм. Осындай жағдайда біз біртіндеп өлеміз. Міне, мемлекет те осылай жойылады» деп ойын ашық білдірген. Сол сияқты, медициналық техникумының студенті Суховтың «Қазақстан күн сайын өте шапшаң қарқынмен деградацияға ұшырауда» деген сөзі архивте сақталған.

Аштықтан адамдар өлмеу үшін ештеңеден тайынбайды ғой, архивте солар жайында да мәліметтер бар. Мысалы, 1932 жылдың 11 қазан күні Шымкентте қалалық электростансының 10-15 жұмысшысы нанмен қамтамасыз етуді талап етіп, қалалық сауда орталығына келген. Алматы облысында 30 аш адам наубайханадан дүкендерге нан алып бара жатқан көлікке шабуыл жасаған. Гурьевте қала маңында 12 қазақ топтасып жарты қап құмаршық алып келе жатқан қазақтан тартып алып, өзін қылғындырып өлтірмекші болғанда, милицияның араласуымен ғана қылмыстың алды алынған.

Бүкіл елді жайлаған аштықтың себебінен жер-жерде адамдардың өкіметке қарсы сөз айтуы жиілеген.

– Өзіңіз айттып отырғандай, Қуғын-сүргін құрбандары мен ашаршылықтан қырылған халық туралы аз жазылған жоқ, әлі де жазу жалғасып жатыр. Ол туралы толық білу кейінгі ұрпаққа не береді деп ойлайсыз? Тәуелсіз мемлекетте алаңсыз өскендерге мұндай қасіретті тарих ауыр тимей ме?

– Өткенін ұмытқан ел болашағын болжай алмайды. Тарих – адамзаттың мәңгілік ұстазы, тек сол тарих шынайы жазылуға тиіс. XX ғасырда қазақ халқы кешкен қиындықтар ұлттық жан-жарамыз болса да, қандай қасіретті тарих болса ашық айтылуы қажет және оны әлем білуге тиіс. Бүгінгі тоқшылық кезеңінде ел басынан өткен мұндай нәубетті жас ұрпақ біліп өспесе болмайды. Себебі өткеннен сабақ алмаған елдің болашағы мықты болуы қиын. Халқының қандай қиын өткелдерден өткенін білмеген ұрпақтан отансүйгіштер де шықпайды.

Аштықта қырылған азаматтарымыздың тағдыры сұраусыз кетпеуі керек. Қазақ халқы «Ақтабан шүбырындыдан» кейін мұндай жойқын нәубетке ұшырап көрмеген болатын. Бүгінде одан әлем халқы хабардар деп ойлаймын. 1933-1934 жылдары Қазақстандағы ашаршылық зұлматы жөнінде шет елдердегі «Нью-Йорк Таймс», «Манчестр Гердиан», «Дейли Телеграф», «Нью-Йорк Геральд Трибюн», «Фигаро», «Стампо», «Матэн», «Нойе Цюрихер Цайтунг», «Газетт де Лозанн» сияқты басылымдарда жазылды. Сол сияқты, сталиндік репрессия машинасына түсіп кеткен интеллигенциямыз жайында да шет елдерге көптеген материал шыққан. Демек, өзгелер білгенді өзімізден неге жасыруымыз керек?

Кейінгі ұрпақ тарихты білсе, оның мәнін бойына сіңіріп өссе ғана елінің болашағын ойлайды, өткендегі қиындықтарға қайта ұрынбаудың жолын іздейді. Елін барлық жағынан күшейтуге ұмтылады, сол үшін еңбек етеді.

– Әңгімеңізге рахмет!

Сұхбаттасқан Ахмет ӨМІРЗАҚ

СҮЛУ ҒҰМЫР КЕШТІ. АДАЛ ЖАР СҮЙДІ. АЛТЫН АСЫҚТАЙ ҮШ ҰЛ ӨСІРДІ. ЖУРНАЛИСТИКАДА ЖАСЫН ОЙНАТТЫ. ҚАРА ӨЛЕНДЕ ҚАНАТ ҚАТАЙТТЫ. САЗ ӨНЕРІНДЕ СЫРЛЫ ӨУЕН ҚАЛДЫРДЫ. ӘНІ ДЕ, СӘНІ ДЕ ӨЗГЕШЕ ЕДІ. БЫРҚАЛЫПТЫ ҺӘМ ӨНГЕГЕЛІ ӨМІР СҮРДІ. ӨЗГЕЛЕР СЕКІЛДІ ӨЗГЕРМЕДІ. СОЛ БІР ЖЫЛЫ ЖЫМИЫС... АЛ МІНЕЗІ БАР ҒОЙ, МІНЕЗІ ӨТЕ КӨРКЕМ-ДІ. ШЫБЫННЫҢ ШЕКЕСІНЕН ШЕРТПЕЙДІ. ТОРҒАЙДЫҢ ТҮМСЫҒЫНАН ТҮРТПЕЙДІ. БАСҚАҒА ҰҚСАМАЙТЫН БЕЙБІТ ҚҰСАНБЕК... ТҮЙДЕЙ ҚҰРДАС БОЛСА ДА, БІЗДЕН ЕКІ ЖЫЛ БҰРЫН ОҚЫДЫ. МЕКТЕП БІТІРЕ САЛА ЖҰРФАҚТЫҢ ЖАЛЫНА ЖАРМАСҚАН.

БІР СӘТ және БҮКІЛ

(Әссе-портрет)

Бірінші курсқа түскен жылғы күзде Кеңсайға барып, Мұқағалидың зиратын іздедік. Малмандай су болып, жаңбырға әбден малшынып, таптық-ау ақыры. Ол жылдарда журфак пен филфактың студенттері Мұқағалидың басына тағзым етіп қайтса, құдды бір қажылықтан келгендей көпке дейін күтініп жүретін. Алматыға табан іліктірген жас шайырлар Көлсайдан бұрын Кеңсайды жағалайтын. Сол жолғы тауға шыққан тобымыздың екпіні сұрапыл еді. Сұрапыл болмай енді... Бауыржан Үсенов, Светқали Нұржан, Қайрат Әлімбеков, Мұратбек Оспанов... Өңкей төменгі курстың арасында үшінші курстың бір студенті бар. Ол – Бейбіт Құсанбек. Ұмытпасам, филфактан Абай Балажан да ерді-ау деймін. Бұлар біз секілді майда-пашақтарға бағыт-бағдар беріп, жөн-жоба көрсетуге шықса керек. Бейбітпен алғаш жақынырақ жүздескеніміз сол күн болар.

Неге екенін білмеймін, оны курстастары «балапан» деп атайтын. Бәлкім, оқуға түскен жылдары сары ауыз шөжеге ұқсап тұрды ма екен, қайдан білейік?! Бірақ біз пақырдың дап-дардай үшінші курстың ұғымтал студентін «балапан» деуге аузымыз бармайтын. Бәрібір оның есейген шағында да «балапан» аты қалған жоқ.

Көкшенің сал-серілері секілді көрікті жігіт еді. Сұлу мұрты сүйкімді жүзін одан әрі ажарландырып тұрар-ды. Ал әуелетіп ән салғанын айтсаңызшы. Ақ домбыраны қолға алса, бебесулетіп жібереді. Университет қабырғасында өткен ақындар айтысына да талай рет қатысты. ҚазҰУ-дің 50 жылдығында Светқали Нұржан екеуі сөз сайыстырды. «Бізбенен айтыспай ма, қайда филфак, Басынан жіберейік сипап-сипап», – деп қамау терін шығарып, қодиланып, ортаға шыға келген Бейбітке филфактың дүлей ақыны

Светқали өршелене ұмтылды. О, бұл бәсекені көрген де арманда, көрмеген де арманда... Сойқан айттыс болды сол күні... Ал ертеңіне екеуі қалашықтың көк шалғынында түк болмағандай малдас құрып, әңгімелесіп отырды... Жын қуған журфак пен жыр қуған филфактың жарасымды сыйластығына қызықпайтын жан баласы жоқ еді ол кезде...

Кейін Бейбітпен «Хабар» агенттігінде бірге қызмет істедік. Үйіріміз бір еді, үстеліміз қатар еді. Алғашқы перзенттеріміз де бір мезгілде өмірге келді. Балаларын керемет жақсы көретін. «Хабардың» қабырғасында қызық пен шыжық көп-ті. Бейбіт тікелей эфирде екеуара сұхбат түрінде өтетін «Дәуір» деген бағдарлама-

ны жүргізді. Айтары жоқ, әбжіл тележурналист. Тілдік қоры мол. Жеделдігіне жан ілеспейді.

Бірде «Дәуір» студиясына ол кезде жұртқа әлі кең танылып үлгермеген жас әнші Тахмина Әшімбекова келді. Жай келмеппі, жер түбіндегі Мальтада өткен халықаралық ән байқауынан бас жүлде алып кетті. Бейбіт соны сұхбаттасуға шақырған көрінеді. Тұйық мінезді Тахминаның түрін көріп, «біз қауіп еткеннен айтамыз» деп көңілдегі күдік-күмәнімізді аңғарттық. «Мына қыз тым жас қой, тікелей эфирдегі сұрақтарына шыдас бере ала ма өзі?», – дедік. Бейбіт бізге қарап әдемілеп бір жымиды да, асай-мүсейін тағынып, алшаң басып, студияға кіріп кетті.

Шынында да жарты сағаттық тікелей эфир сөзге жоқ адам үшін нағыз ақырзаман... Уақыт шіркін қолтығынан алып, қара ағашқа байлап қойғандай, мүлде жылжымайды-ау, жылжымайды. Ал ауыз жаппайтын, жағы сембейтін пендені сөзге тартсаң, отыз минут өзінен-өзі ортекедей орғып өте шығады. Сонымен, «Дәуір» кезекті сұхбаты басталды. Кейінірек, талай көргенімізде пысықтау көрінген Тахмина қыз сол жолы ашық әңгімеге есік ашпай қойды. Баспайды-ау, баспайды. Көңіл-күйі болмады ма, әлде басқалай себептері бар ма, білмейміз ғой, Бейбіттің әдейі сағыздай созыңқырап қойған шұбалдық сұалдарын бір-ақ ауыз сөзбен қайырып жібереді де тымпиып отырады. «Тағы қандай сұрағыңыз бар?» дегендей тележурналистке күлімсірей қарайды.

Эфирдің үш жылға бергісіз алғашқы үш-ақ минуты өтті. Ал Бейбіт тікелей эфирдің тізінін қақпай жатып, төртбес бағдарламаға жарайтын сұрақтың бәрін шетінен сиқап тастады. Пульте отырған режиссердің көзі шапыраштанып кетті. Мандайы тершіген Бейбіт енді сұрақтың аясын одан әрі кеңейтіп, құрмалас сөйлемдерді көбейтіп, өзі көбірек сөйлемесе болмайтынын, әйтпесе сұхбаттың әбден шатқаяқтап бара жатқанын бірден түсінді. Не істемек керек?!

Сондағы оның қойған тағы бір күрделі, ащы ішектей шұбатылған сауалы мынау еді: «Тахмина, сіз бар ғой, алыс жерге, өзге мемлекетке барып, өнер көрсеттіңіз. Өнер көрсетіп қана қоймай, жетістікке жетіп, жүлде алып қайттыңыз. Бұл жеңіс сізге оңайлықпен келмегені анық. Арнайы барып, сахнасынан ән салып, биікті бағындырып оралған еліңізге жұрт дүние жүзінің мемлекеттерінен жиналатыны белгілі. Сол Мальтаға біздің қазақ топырағынан да талайдың жолы түсуі мүмкін ғой. Осы елде жүргенде отандастарыңызбен кездесе алдыңыз ба? Яғни, сізге осы сапарыңызда, не конкурс өтетін ғимаратта болсын, немесе сахнада болсын, тіпті болмаса қаланың көшелерінде болсын, қазақстандықтармен жүздесудің сәті түсті ме?»

Бейбіт осындай бір құлаш сұрағын қойып, айтып ауыз жиғанша болған жоқ,

● Өңір

АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНДА «АҚТӨБЕ-ҚАРАБҰТАҚ-ҰЛҒАЙСЫН» БАҒЫТЫНДАҒЫ ТАС ЖОЛДЫҢ ҚАЙТА ЖАҢАРТЫЛА БАСТАҒАНЫ 27 МАМЫР КҮНІ РЕСМИ ТҮРДЕ ЖАРИЯ ЕТІЛДІ. ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАТЫСЫ МЕН Оңтүстігін байланыстыратын бұл жол «САМАРА-ШЫМКЕНТ» ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТРАНЗИТТІК ДӘЛІЗІНІҢ ҚҰРАМЫНА КІРЕТІН МАҢЫЗДЫ УЧАСКЕНІҢ БІРІ. ЖӨНДЕУ ЖҰМЫСТАРЫ 2028 ЖЫЛДЫҢ СОҢЫНДА ТОЛЫҚ АЯҚТАЛУҒА ТИІС.

Ақтөбе облысы ғана емес, күллі Қазақстан үшін стратегиялық маңызы зор жоба жүзеге асатын болса, «Ақтөбе-Қарабұтақ-Ұлғайсын» бағытындағы тас жол І техникалық санаттағы төрт жолақты автомагистральға айналады. Қазірдің өзінде бұл бағытпен күн сайын ерсілі-қарсылы 15-16 мыңнан астам көлік қатынайды. Қазақстанда жүк тасымалының негізгі маусымдық шыңы қыркүйек пен қараша айының аралығына сәйкес келеді. Сонымен қатар жаңа жыл қарсаңында да көлік нөпірі күрт көбейе түседі. Осы аралықта «Ақтөбе-Қарабұтақ-Ұлғайсын» бағытындағы тас жолдың жүктемесі тәулігіне 18-23 мыңға дейін жетеді.

Негізі, ескі жолдың мүмкіндігі тәулігіне 6-7 мың автокөлікке ғана шақталған. Бірақ қазіргі жүктемесі одан 2,5 есе көп. Соның салдарынан ескі жол автокөлік нөпіріне төтеп бере алмай, көлік жүргізушілері кептеліс пен жол апатынан көз ашпай келеді. Екі жолақты тар әрі қауіпті бағытты қайта жаңарту Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың елдің көлік-логистикалық инфрақұрылымын дамыту жөніндегі тапсырмасы аясында жүзеге асырыла бастады.

«Ақтөбе-Қарабұтақ-Ұлғайсын» бағытындағы тас жолының қайта жаңартыла бастағанын ресми түрде жариялау үшін 27 мамыр күні Ақтөбеге «ҚазАвтоЖол» ҰК» АҚ басқарма төрағасы Дархан Иманашев келді. Ол Ақтөбе облысының әкімі Асхат Шахаровпен бірге ірі жобаның жұмысын уақытында орындаудың маңыздылығына тоқталды.

– Жоба заманауи инженерлік шешімдер мен құрылыс стандарттарын қолдана отырып, автомобиль жолын І техникалық санатқа ауыстыруды көздейді. Бұл трассаның көлік өткізу қабілетін арттыруға, жол жабынының сенімділігін күшейтуге және транзиттік әрі жүк көліктерінің қозғалысына жағдай жасауға мүмкіндік береді. Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың тапсырмасына сай Ақтөбе мен Қызылорданың арасындағы тас жолды төрт жолақ-

Ақтөбеде автомагистральдарды жөндеу ЖҰМЫСЫ БАСТАЛДЫ

ты ірі автомагистральға айналдыруды жоспарлап отырмыз. «Ақтөбе-Қарабұтақ-Ұлғайсын» учаскесі сол ірі жобаның бір бөлігі. Жоба толық аяқталғаннан кейін бұл бағытта тәулігіне 35 мың көлік өтетін болады, – деді Дархан Иманашев.

Қайта жаңартылатын жолдың жалпы ұзындығы – 262 шақырым. Ресурстарды тиімді пайдалану мақсатында жоба жеті учаскеге бөлінген. Оның алғашқы 28 шақырымдық учаскесі дайын. Реконструкция жасалған бұл учаске «Самара-Шымкент» тас жолының 791 шақырымынан 819-шақырымына дейінгі аралықта. Бұл – Ақтөбе мен Хромтаудың арасы. Жаңа жолдың игілігін көре бастаған Хромтау тұрғындарының қуанышында шек жоқ.

– Бұрын Жазық бекетінің тұсына келгенде көлік кептеліп қалатын. Автомобиль көпірі салынғалы бері жол бойында кідірмейтін болдық. Жолдың сапасы жақсарып қана қоймай, жолаушылардың қауіпсіздігіне де жағдай жасалып отыр. Ақтөбе мен Хромтаудың арасы 95 шақырым. Жол сайрап жатыр. Соның арқасында облыс орталығына бір сағат болмай жетіп жүрміз.

Біз бұл жолды көп күттік, – деді Хромтау қаласының тұрғыны Болат Ашабаев.

Хромтау – тау-кен өндірісімен танылған қала. Инфрақұрылымның жақсаруы кеншілер қаласына инвестор тартуға жол ашады деп көзделіп отыр. «Ақтөбе-Қарабұтақ-Ұлғайсын» бағытындағы автомагистраль жол бойындағы елді мекендердің әлеуметтік-экономикалық дамуына да серпін беретін жоба. Өйткені жаңартылған жолдың бойында халықаралық стандартқа сай келетін жоғары санатты сервис нысандары – заманауи жанармай стансалары, кемпингтер мен техникалық қызмет көрсету орталықтары салынады. Бұл дегеніміз – жаңа жұмыс орны. Жол бойынан ашылатын логистикалық хабтар мен қоймалар, өндіріс орындары аймақтың экономикасына қан жүгіртіп, ең бастысы, жол апаты азаяды.

Алдын-ала мәліметке қарағанда, «Ақтөбе-Қарабұтақ-Ұлғайсын» бағытындағы тас жолды қайта жаңарту құны 300 млрд теңгеден астам. Бұл жеті учаскеге бөлінген жобаның толық құны емес. Әзір кей учаскелер сараптамадан толық өтпеген. Сол

Тахмина қыз жанары жарқ-жүрқ етіп бір жымиды да, «Е, жоға...», – деді ғой... Болды. Бекеннің екі беті қып-қызыл... Бірақ өз мінезін өзі тез ауыздықтап, лып еткен эмоциясын лезде тежеп, мығымдалып алды да өйтіп-бүйтіп, өзі сөйлеп, өзі қойып, түрлі тәсіл қолданып, құзға құлағалы тұрған сұхбатты жар басынан аман алып шықты. Басқа біреу болса, Мальтадан келген қызбен малтаны езем деп, әбден қор қылар еді. Сол жолы Бейбіттің қара терге түскенін көрдім. Баяғыда қаталдығы қаймана қазаққа белгілі қаһарлы темір декан Темірбек Қожакеевтің алдында емтихан тапсырғанда да бүйтіп терге малшынбаған шығар.

Тағы бірде... Сол Бейбіт... Сол «Дәуір» нама»... Бұл жолы қонаққа атақты фототілші Рысқали Дүйсенғалиев келді. Қайсар қазақ. Ауыздыға сөз, аттыға жол бермейтін адам. Түр-сипаты келісті. Басында бір тал шаш жоқ. Маңдайына шыбын тайып жығылса, мүрдем кетеді. Қысқасы, эфирден нағыз қазақ деп көрсетуге таптырмайтын кейіпкер. Бейбіт: «Аға, сіз қиын-қыстау кезде көз жазып қалған бір апаңызды тауып алыңыз ғой...», – деп алғашқы сауалын қойғаны сол еді. Рекең: «Әй, сен оны қоя тұр, мен одан да алдымен ағамды қалай тауып алғанымды айтатын», – деп әлдебір белгісіз жаққа қарай жолсызбен жөңкіле жөнелді. Содан тежелсейші... Айтып жатыр, айтып жатыр... Ағасы құрымағыр да табылып болмайды. Бір сұрақтың жауабы хабарды күрмейін деді. Бес-алты-ақ минут уақыт қалды. Бейбіт кілт тзіп, басқа сұраққа ойысайын десе, Рысқали көкем оған ежірейіп бір қарап қойып, ентелеп тарта береді. Әйтеуір, Бейбіт бұл сұхбатты да апатқа ұшыратпай, домалақ бас, көк-қырсық көкемді әзер қақпайлап, әрең қайырып, алдынан қырық құлаш арқан керіп, зорға тоқтатты. Рекең тіпті эфирдің баяғыда аяқталғанымен шаруасы жоқ, апасының қалай табылғанын асықпай баяндап, студияда екі иығы селкілдеп күліп, біразға дейін отырып алды. Мен ұстамды да ұқыпты, салмақты да саликалы Бейбіттің осылайша екі рет тығырыққа тірелгеніне куә болдым.

Бұл білікті медиаменеджер, қарымды Бағламгер Қайнар Олжайдың қарамағында жұмыс істеген кезіміздің, алтынға айырбастамайтын жас шағымыздың бірлі-екілі эпизодтары ғана. Бейбітпен бірге микрофон ұстап, тікелей эфирді тізгіндеген мезгілдегі «Хабардың» мұндай қызықтары жетіп артылады.

Осы тұста бәріміздің ұстазымыз Қайнар Олжай атын қойып, бағдарын белгілеп, айылбыстар тартып берген «Бір сәт және бүкіл ғұмыр» деген тартымды бағдарлама бар еді. Бейбіт жүргізетін оны... Суреттер сөйлейтін-ді онда...

Сол бір қимас кезенде қатар көсілген Шүкір Шахай түсірген мына бір суреттер оның өзінің де бүкіл болмысын танытады. Қырық бесінде өмірден өтті. Осыдан он тоғыз жыл бұрын...

Бауыржан ОМАРҰЛЫ

Жанна КӨПЖАНОВА, Ақтөбе

Басы 1-бетте
Тоқтарәлі ТАҢЖАРЫҚ

ТӨМЕНДЕ БАЛАЛАР
ӘДЕБИЕТІНДЕГІ НЕГІЗГІ ТРЕНДТЕРДІ
ҰСЫНЫП ОТЫРМЫЗ

Балаға ақыл айтап, бірге үйрен. Балалар әдебиетінің ең негізгі тақырыбы – баланы бала болып түсіне алу. Яғни, балаға ақыл айту, тәрбиелеу, кеңес беру емес, онымен бірге ойлану, оның сурақтарына бірге жауап табу; балаша қиялдау мен оның қорқынышын, үрейін жеңуге көмектесу, тығырықтан шығар жол іздеуге үндеу маңыздылығы артып келеді. Әр адамның түрлі ситуацияларда кезігетін қиындығы болады. Ал балалардың ше? Олардың қорқынышы, үрейі неден туындайды? Балалар кішкене дүниеден секемденіп, болмашы істерден үрейленіп, жанын жарақаттауы мүмкін. Осындай сәтте ол көретін мультифильм мен контенттердің маңызы арта түседі. Балалар әдебиеті баланың қорқынышын, жалғыздығын, мектептегі буллингі, отбасындағы қиыншылықты, ішкі күйзелісті жеңуді, өзінің артықшылығын сезінуді арқау етсе, оның балаға да, ата-анаға да септігі көп болмақ. Қазір әлемде бұл тақырыпты арқау еткен өнімдер жыл санап көбейіп келеді. Бала эмоциясының қатпарына үңіліп, оны дұрыс бағытта дамытатын психологиялық тақырыптарға сұраныс жоғары. Бұл санаттағы кітаптар балалар эмоциясын сауатты тәрбиелеу арқылы оның өмірге бейімділігін жетілдіреді.

Сен жалғыз емессің. Әлемдегі әртүрлілік, қоршаған ортаның сан алуан құбылысы да балалар әдебиетін айналып өтпек емес. Әлемнің тек біржақтылығы емесітіп, бір ұлттан турмайтынын немесе бір діни сеніммен шектелмейтінін, жүздеген ұлт пен ұлыс, наным-сенім өкілдері мекен ететінін, олардың салт-дәстүрлері өзінше ерекше екенін балаға шығарма арқылы түсіндіру бүддірішінің танымын кеңейтіп қана қоймай, ертең жаһандық үрдістерге тез ілесуге жол ашады. Бұл бағытта кейінгі жылдары аутизмнің асқинуы мен ерекше балалардың көбейуі де жатады. Балаларға өзімен тұстас өмір сүріп жатқан ерекше балаларды мазактамау, оларға мейіріммен қарау, көмектесу, шеттеспеу дағдысын ерте бастан сіңіру балалар контентінің өзекті тақырыбының бірі. Айналаңызға қараңыз, біздің қоғам үшін де өзекті екенін байқайсыз. Біздің авторлар да бұл тақырыпты игеруі керек-ақ.

Әлемді қалай құтқарамыз? Бұл сурақ экологияны қорғау трендінен туып отыр. Табиғатты аялау, энергияны үнемдеу, экологиялық апаттың алдын алу, жерді жылындан сақтау, технологиялық және жасанды апаттардан қорғау – ғалам үшін өзекті. Жыл сайын осы тақырып аясында жүздеген конференция өтеді. Халықаралық келісімдер мен тұжырымдар бар. Жер шарын, экологияны қорғау үшін миллирдтаған қаржы бөлінеді. Дегенмен ең алдымен жер бетінің әр тұрғыны табиғатты қорғау-

БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНДЕГІ

дың маңыздылығын түсінуі керек. Оны балаларға әдебиет арқылы ерте бастан ұғындырудың маңызы зор. Әлемде «экология әдебиеті» деген ұғым бар. Әлемдік балалар әдебиетінде бұл ең актуалды тақырыптың бірі. Өйткені судың қасиетін, энергияның тапшылығын, ағаштың оттегін таратып, әлем тепе-теңдігін сақтайтынын визуалды және суретті мәтіндер арқылы түсіндіру баланы «Әлемді қорғауым керек» деген ойға баулиды. Ал әлемді, табиғатты қорғауды білген бала мейірімді болып есейеді. Әсіресе, бұл тақырып түрлі-түсті суретті кітаптар мен визуалды шығармалар өндірісіне тиесілі. Зерттеушілер балалар әдебиетінде экология тақырыбын арқау еткен шығармалардың саны кейінгі 10-15 жылда көбейгенін айтады. Бұл – жақсы үрдіс. Бізде бұл тақырыпты арқау еткен заманауи шығармалар бар ма? Ойланатын сурақ.

Ғаламды игерейік. Қазір балалар Илон Маскке қызығады. Оның Марсты игеру жоспары көптеген жасөспірімге шабыт сыйлайды. Сондықтан да балалар әдебиетінде ғылымның құпиясы мен ғарыш туралы шығармалар өте танымал. Илон Маск бала кезінде балаларға арналған кітапты көп оқығанын, тіпті ғарыш туралы шығармаларды оқығанды қатты ұнатқанын айтады. Демек, фэнтези жанрындағы кітаптарға қашанда сұраныс мол. Балалар әдебиетінде ғылым мен техника, ғарыш, ЖИ туралы шығармалар саны сесеп артып келеді. Әсіресе, Еуропа, АҚШ және Шығыс Азия (Қытай, Жапония, Корея) елдері кітап индустриясында осы тақырып трендке айналған. Бұл энциклопедиялық немесе түсіндірме баяндаудың жазылған кітаптар

МАҢЫЗДЫ
тақырыптар

ШЕТЕЛДІҢ КІТАП
ИНДУСТРИЯСЫ БАЛАМЕН
«ОЙНАЙТЫН» КІТАПТАР
ШЫҒАРУДЫ ЖОЛҒА ҚОЙҒАН.
АЙТАЛЫҚ, ЛОГИКАЛЫҚ СУРАҚТАР
АРҚЫЛЫ БАЛАНЫ ӨЗ ІШІНЕ ЕНГІЗІП, ОНЫҢ
ЖАУАБЫН БІРГЕ ТАБУҒА ЖЕТЕЛЕЙДІ. КІТАП
СУРАҚТАРҒА ТОЛЫ БОЛУЫ МҮМКІН. АЛ ОНЫҢ
ШЕШІМІН ОҚЫРМАН БАЛА ӨЗІ ТАБАДЫ.
ОҒАН СІЛТЕМЕЛЕР, НҮСҚАҰЛЫҚТАР, КАРТАЛАР,
ҚЫЗЫҚТЫ ДЕТАЛЬДАР ҰСЫНЫП,
ЖАУАБЫН БІРГЕ ТАБАЙЫҚ ДЕЙДІ.
ФАЗЛ ҰСЫНЫП, ОНЫ БІРГЕ
ҚҰРАСТЫРАЙЫҚ ДЕЙДІ.

емес, керісінше, баланың өзі ғылымды жаратушы, оны пайдаланушы әрі әлемдік ғылыми оқиғалардың қатысушысы бола алады. Ғылыми жаңалықтарға қанық болуды ғана емес, ғылыми ойлауды үйретуді көздейді. Планетаны планета деп таныстырмайды, оны кейіпкер ретінде

көрсетеді. Ғылымның жұмбақтарын шешуге ынталандырып, балаға өзі тәжірибе жасауға мүмкіндік туғызады. «Эврика!» деп айғайлай алған бала, өзі де жаңалық ашуға ынталы болмақ. Роботтармен тілдестіріп, олардың «сезіміне» ортақтастырады. Осы арқылы «ғылыми әлем – жат әлем» деген түсінікті шеттетіп, оның бізбен бірге дамитынын, оны дамытатын өзіміз екенін ұқтырады. Ғылымды пән ретінде дәріптемей, оған өмір сүру тәсілі ретінде қарауды үйретеді. Мұндай шығармалар визуалды көріністерге бай, оқушыны зеріктірмейді әрі қиын тақырыптарды ойын арқылы жеткізеді. Мұндай шығарма жазу үшін автор интеллектісі жоғары болуға тиіс.

Ұлттық фольклордың шуағы. Балалар әдебиеті қиял-ғажайыпсыз жасалмайды. Сіз жоғарыдағы тақырыптарға жазылған кітаптарды немесе визуалды өнімдерді көрсеніз, бәрінің арғы өзегінде мифтер мен аңыздар, ұлттық фольклор барын аңдайсыз. Кейінгі жылдары Батыс елдері өздерінің аңыз-мифтерін түрлі өнер саласында толық пайдаланып, бірегей мәдени платформа қалыптастырып үлгерді. Енді олар өзге елдердің мифтері мен фольклорларына «ауыз сала» бастағаны байқалады. Әсіресе, Оңтүстік Америка, Азия, Африка елдерінің фольклоры мен аңыз-

аңыздарының бәрінен алынған ортақ протиптер жетерлік. Жапон анимелерін көрсеніз, бала кезде естіген яки оқыған ертегілер ойыңызға оралады. Арғы өзегінде достық, мейірім, махаббат, адалдық арқау болатын мұндай шығармалардың оқырманы да, көрермені де көп. Бұл бағытта елімізде сең қозғалғанымен, айтарлықтай табысқа жетті деуге әлі ерте. Түркі мифологиясы мен көшпенді өфсанасы «игерілмеген алқап» десек те болады.

Ойын ойна, бірақ ойланып ойна. Ойын – балалар контентінің ең маңызды тақырыптарының бірі. Ойынсыз бала өспейді. Әлемдік кітаптар бұл бағытты жыл сайын дамытып, жаңа трендтер ойлап тауып келеді. Баласының смартфоннан көз алмай отыруы әр ата-ананы уайымдатады. Одан құтылудың жолы бар ма? Шетелдің кітап индустриясы баламен «ойнайтын» кітаптар шығаруды жолға қойған. Айталық, логикалық сурақтар арқылы баланы өз ішіне енгізіп, оның жауабын бірге табуға жетелейді. Кітап сурақтарға толы болуы мүмкін. Ал оның шешімін оқырман бала өзі табады. Оған сілтемелер, нұсқаулықтар, карталар, қызықты детальдар ұсынып, жауабын бірге табайық дейді. Фазл ұсынып, оны бірге құрастырайық дейді. Математикалық есептердің жауабын бірге шешуге шақырады. Бала кітап оқымайды, ойын ойнайды. Ойынды ойланып ойнайды. Жұмбақ үйдің сызбасын беріп, өзінің ең жақсы көретін қуыршағын табуды тапсырады немесе қуыршағын жұмбақ үйдің ел көрмейтін жеріне жасыруды үйретеді. Бұл 3-8 жас шамасындағы балалардың логикасын дамытып, өзі жеке шешім қабылдап, сурақ құрастырып, оны өзгелерге үйретуге баулиды. Кейінгі жылдары бұл бағыттағы кітаптар электронды форматта көп шыға бастады. Тіпті, аудиокітаптар да көбейген. Кітап баламен тікелей сөйлесуге арналған, оған бағыт-бағдар беріп, әңгімелесіп, мұңдасады. Түйткілді сурақтарына жауап береді. Өзіне де сурақтар қояды. Жасанды интеллект дәуірінде мұндай кітаптардың жуық уақытта көптеп шыға бастайтыны сөзсіз. Бізге де бұл бағытты ойластырып, қолға алған жөн дер едік. Балаңыз өзге тілдегі кітаптармен емес, өз тіліндегі кітаптармен «кеңес» құрғанын кім қаламасын?..

Түйін:
Біз әлемдік балалар әдебиетіндегі негізгі трендтердің бірнеше бағытына тоқталдық. Бұл бағыттардың әрқайсысы тереңей зерттеуді қажет етеді. Кітап индустриясының ішінде ең өтімдісі әрі пайдалысы – балалар әдебиеті. Сондықтан бұл саланы дамытуға баса мән берген жөн. Мемлекет заманауи бағытта жаза алатын қаламгерлерге арнайы грант тағайындап, оның сатылымын ұйымдастырса, көп олқылықтың орны толар деген ойдамыз.

Баласына қарап БОЛАШАҒЫН

таны

ҚАЗАҚСТАННЫҢ БОЛАШАҒЫ ТУРАЛЫ АЙТҚАНДА, БІЗ КӨБІНЕ ЭКОНОМИКА, ЦИФРЛАНДЫРУ, ИНВЕСТИЦИЯ НЕМЕСЕ ГЕОСАЯСАТ ЖАЙЛЫ СӨЗ ҚОЗҒАЙМЫЗ. БІРАҚ ЕЛДІҢ ЕРТЕҢІН АЙҚЫНДАЙТЫН ЕҢ БАСТЫ КӨРСЕТКІШ – БАЛАНЫҢ ЖАҒДАЙЫ ЕКЕНІ ЖИІ НАЗАРДАН ТЫС ҚАЛЫП ЖАТАДЫ. СЕВЕБИ БҮГІНГІ БАЛАНЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫ, БІЛІМІ, ҚАУІПСІЗДІГІ МЕН МҮМКІНДІГІ – ЕРТЕҢГІ ҚОҒАМНЫҢ САПАСЫН АНЫҚТАЙТЫН НЕГІЗГІ ӨЛШЕМ. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БҰҰ БАЛАЛАР ҚОРЫНЫҢ (ЮНИСЕФ) 2025 ЖЫЛҒЫ ЕСЕБІ ОСЫ ШЫНДЫҚТЫ ТЕРЕҢІРЕК СЕЗІНУГЕ МҮМКІНДІК БЕРЕДІ. БІЗ ОСЫ МАҚАЛАМЫЗДА АТАЛҒАН ЕСЕПТІ ШОЛЫП, МАҢЫЗДЫ ТҰСТАРЫНА ҮНДІДІК. СОНЫМЕН ҚАТАР ЕЛІМІЗДЕГІ БАЛАЛАРҒА ҚАТЫСТЫ МЕМЛЕКЕТ САЯСАТЫНА ТОҚТАЛЫП ӨТТІК.

Наурызбек САРША

АШ БАЛА ТОҚ БАЛАМЕН
ОЙНАМАЙДЫ

Кейінгі жылдары Қазақстан балалар саясатына қатысты ауқымды реформаларға кірісті. Денсаулық сақтау, білім беру, әлеуметтік қорғау, цифрлық қауіпсіздік пен зорлық-зомбылықтың алдын алу салаларында жаңа бастамалар қолға алынды. Мемлекет бытыраңқы шешімдерден жүйелі әрі құқыққа негізделген саясатқа көшуге талпынып отыр. Бір қарағанда, жағдай жаман емес. Ел экономикасы өсіп келеді. ЖІӨ 6,3 пайызға артқан. Инвестиция көлемі де ұлғайған. Гендерлік теңсіздік индексіне Қазақстан 172 елдің ішінде 50-орынға көтерілген. Нәресте өлімі азайып, мектептегі тамақтану жүйесі жаңарып жатыр. Миллионнан астам бала жақсартылған әлеуметтік қызметтермен

қамтылған. Алайда осы өсімнің көлеңкесінде елеусіз қалып отырған шындықтар бар.

2025 жылы Қазақстандағы балалардың 7,2 пайызы кедейлік шегінен төмен өмір сүрген. Ауылдағы балалар арасындағы кедейлік деңгейі тіпті 10 пайызға жеткен. Әсіресе, табысы төмен отбасылардағы балалар сапалы білім мен мектепке дейінгі тәрбиеге қол жеткізуде қиындық көруде. Бай мен кедейдің арасындағы алшақтық ең алдымен баланың тағдырынан байқалады. Ауқатты отбасындағы бала балабақшаға барып, дамытушы орталықтарға қатысып, цифрлық технологияны еркін қолданса, ауылдағы немесе әлеуметтік осал отбасындағы бала кейде таза ауызсуға, интернетке, тіпті қарапайым дамытушы ортаға толық қол жеткізе алмай отырған жағдайлар бар.

ТУУ КӨРСЕТКІШІ
ТӨМЕНДЕП БАРАДЫ

Қазақстанда соңғы он жыл ішінде балалар саны 1,5 миллионға артты. Бүгінде елде 6,9 миллионға жуық бала өмір сүріп жатыр. Бұл – халықтың үштен бірі. Бірнеше жылдан бері жаңа туған сәбилердің саны азайып барады: 2021 жылы 446,5 мың, 2022 жылы 403,9 мың, 2023 жылы 388,4 мың, ал 2024 жылы 365,9 мың сәби дүниеге келді. Елде кейінгі жылдары бала туу көрсеткішінің төмендеуі тұрақты сипат алуда. Туу коэффициенті халықтың әр 1 000 адамға шаққандағы туу көрсеткіші де төмендеу үрдісін көрсетіп отыр. 2025 жылдың бірінші тоқсанында бұл көрсеткіш 15,4, ал бір жыл бұрын 18,3 болды. БҰҰ-ның болжамды деректеріне сәйкес

алдағы он жылда Қазақстандағы туу көрсеткіші одан әрі төмендей беруі мүмкін. Сарапшылар берген баға бойынша 2024 жылы Қазақстанда туу коэффициенті 1 000 адамға шаққанда 19,5 құрады, ал 2025 жылы бұл көрсеткіш 1 000 адамға шаққанда 19 нәрсестеге дейін азайған. 2034 жылға дейін туу деңгейі біртіндеп тұрақты түрде төмендеп, 17,6-ға дейін төмендейді деп күтілуде. Демек, егер Қазақстан тиімді шаралар қабылдамаса, еліміз елеулі демографиялық қиындықтарға тап болуы мүмкін.

«Қазақстан балалары» сайтында берілген деректерге сәйкес туу көрсеткішінің төмендеуінің басты себептерінің бірі – елдегі экономикалық жағдай. Тұрғын үй, білім беру және медициналық қызметтердің қымбаттауы себебінен бала өсіру отбасыларға ауыр соғуда. Көптеген отбасы қаржылық жағдайлары тұрақталғанша, бала сүюді кейінге шегеріп қояды. Бұған қоса әлеуметтік ұстанымдар да өзгерді. Мәселен, көптеген жас отбасын құруды кейінге қалдырып, мансап пен өзін-өзі дамытуды таңдайды. Әйелдер алдымен жоғары білім алып, кәсіби жетістікке жетуді жөн көріп, содан кейін ғана бала сүю туралы ойланатын болды.

Есептің ең ауыр бөлімдерінің бірі – жасөспірімдердің психикалық денсаулығына қатысты деректер. Қазақстандағы жасөспірімдердің 16,6 пайызы депрессия немесе төмен психологиялық әл-ауқат белгілерін көрсеткен. Ал суицид

әлі де 10-24 жас аралығындағы жастар өлімінің негізгі себептерінің бірі болып отыр. Осы ретте ЮНИСЕФ пен Үкімет мектептердегі буллинг пен суицидтің алдын алуға бағытталған ұлттық жоспар әзірлеп жатыр. Психологиялық қызметтер күйттеліп, Бірақ ең маңызды өзгеріс – қоғамның санасымда болуға тиіс. Баланың жан жарасын байқамаған қоғам ертең үлкен әлеуметтік дағдарысқа тап болуы мүмкін.

«ҚАЗАҚСТАН БАЛАЛАРЫ»

Жоғарыдағы біз келтірген есептер мемлекеттің кешенді жұмыс істеуі керек екенін меңзетпейді. Себебі көп жыл бойы балаларға қатысты саясат түрлі министрліктер мен бағдарламалардың арасында шашыраңқы күйде келді. Бір ведомство білім мәселесін көтерсе, екіншісі денсаулықты, үшіншісі әлеуметтік қорғауды қарастырды. Бірақ бала тағдыры бөлшектенбейді. Быыл 27 қаңтарда Үкімет отырысында бекітілген «Қазақстан балалары» 2026–2030 жылдарға арналған тұжырымдамасы – осы бағыттағы ең ауқымды құжаттардың бірі болды. Енді мемлекет алғаш рет баланың өмірін кешенді түрде қарастыруға көшіп отыр. Құжат алғаш рет балалардың қауіпсіздігі, білім алуы, денсаулығы, әлеуметтік қорғалуы мен отбасы институтына қатысты барлық мемлекеттік іс-шараларды бір жүйеге біріктірді. Бұл жай ғана кезекті бағдарлама емес. Бұл –

елдің болашағына қатысты стратегиялық құжат.

Құжат төрт негізгі бағытты қамтып отыр. Атап айтсақ, балалардың қауіпсіздігі, сапалы білім алу құқығы, денсаулық сақтау және әлеуметтік қорғау. Тұжырымдаманың орындалуы 158 нақты іс-шара арқылы жүзеге асады. Оның тиімділігі 10 негізгі индикатор бойынша бағаланады.

Мәселен, қазіргі қоғамдағы ең ауыр мәселелердің бірі – балаларға қатысты зорлық-зомбылық. Кейінгі жылдары елде тұрмыстық зорлық-зомбылық, буллинг, кибербуллинг пен жасөспірімдер арасындағы психологиялық дағдарыстар жиілеп кеткені жасырын емес. Әсіресе, әлеуметтік желінің ықпалы күшейген сайын баланың психикасына түсетін салмақ арта түсті. Осыған байланысты жаңа тұжырымдамалар қауіпсіздік мәселесіне ерекше басымдық берілген. Елімізде бүгінде психологиялық қолдау орталықтары жұмыс істейді. Барлық мектептерде қауіпсіздік сабақтары енгізілген. «111» байланыс орталығы іске қосылған. Бұл – маңызды бастамалар. Алайда мәселенің ауқымы мұнымен шектелмейді. Құжат аясында зорлық-зомбылықтан зардап шеккен балаларға көмек көрсету инфрақұрылымын кеңейту, тәуекелдерді ерте анықтайтын цифрлық құралдарды енгізу, психологиялық сүйемелдеуді күшейту жоспарланған.

Түйін:
Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев: «Ұл-қыздарымыздың парасатты және жан-жақты болып өсуіне жағдай жасау, қас азаматтардың құқығын қорғап, денсаулығын сақтау әрдайым мемлекеттің басты басымдығы саналады. Балалар – біздің болашағымыз. Сондықтан еліміздегі әрбір жеткіншектің мейірім мен қамқорлыққа бөленіп, үлкеннің қолдауын сезінуі, ертеңгі күнге сеніммен қарауы өте маңызды», – деген еді. Демек, бұл тұрғыда мемлекеттің балалар алдындағы атқарар шаруасы мен жауапкершілігі ауқымды. Жаңа қабылданып жатқан бағдарламалар мен жобалар өз нәтижесін береді деп сенеміз.

№23 (1658) 29 мамыр, жұма, 2026 жыл

ТЫНЫС

TÜRKISTAN

АМЕРИКАЛЫҚ ЖАЗУШЫ, АУДАРМАШЫ ЖЕЙК ЗАВЛАЦКИ ЖУЫРДА АҒАРТУШЫ-ҒАЛЫМ, ПУБЛИЦИСТ, ПЕДАГОГ, АУДАРМАШЫ, ҚОҒАМ ҚАЙРАТКЕРІ АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ «МАСА» АТТЫ ӨЛЕНДЕР ЖИНАҒЫН АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕ АУДАРЫП, ЖЕКЕ КІТАП РЕТІНДЕ ЖАРЫҚҚА ШЫҒАРДЫ. ӘЙГІЛІ СТЭНФОРД УНИВЕРСИТЕТІНДЕ ОҚЫП ЖҮРГЕНІНДЕ МАГИСТРЛІК ДИССЕРТАЦИЯСЫН «ҚАРЛЫҒАШТЫҢ ҚҰЙРЫҒЫ НЕГЕ АЙЫР?» ТУЫНДЫСЫН ЗЕРТТЕУТЕ АРНАҒАН ЖЕЙК ТӨРТ ЖЫЛДАН АСТАМ БАЯН-ӨЛГЕЙ, БІШКЕК, АСТАНА ҚАЛАЛАРЫНДА ТҮРҮП, ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МӘДЕНИЕТІ ТУРАЛЫ ӨЗ БЕТІНШЕ ЗЕРТТЕУ ЖҮРГІЗГЕН. ОСЫЛАЙША, ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІНЕ ҚЫЗЫҚҚАН ОЛ ҰЛТ ҰСТАЗЫНЫҢ ЖҮРТШЫЛЫҚТЫ ОҚУҒА, ӨНЕР-БІЛІМГЕ ШАҚЫРУ, МӘДЕНИЕТТІ УАҒЫЗДАУ, ЕҢБЕК ЕТУГЕ ҮНДЕУГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ТУЫНДЫСЫН АУДАРЫП, ШЕТЕЛ ОҚЫРМАНЫНА ТАНЫСТЫРУДЫ МАҚСАТ ЕТКЕН. БҮТІНДЕ САН-ДИЕГО УНИВЕРСИТЕТІНДЕ ОҚЫТУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТ АТҚАРЫП ҚАНА ҚОЙМАЙ, ЖЕКЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ҚАТАР АЛЫП ЖҮРГЕН ЖЕЙККЕ ХАБАРЛАСЫП, АЗ-КЕМ СҰХБАТТАСҚАН ЕДІК.

Ахмет Байтұрсынұлының

– Қазақ мәдениетіне қалай қызық-қаныңызды сұрамас бұрын, өнер тарихы мамандығына қалай келгеніңізді білгім келеді.

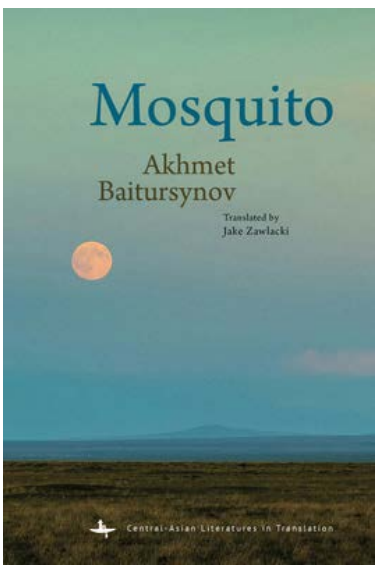
– Мен Сан-Диегоға жақын жерде орналасқан, жылқы, қой бағатын елді мекенде туып-өстім. Жасөспірім кезімде көлік жөн-деумен айналыстым. Баскетболға қызығушылығым болды. Сөйтіп жүргенде мектепте білікті ұстаз сабақ беретін өнер тарихы курсына қатысып, бұл салаға қызығушылығым ауа бастады. Мектеп тәмәмдаған соң Сан-Диего университетінің Өнер тарихы мамандығына оқуға тапсырдым. Мұнда өнерге деген қызығушылығым тіптен арта түсті. Маған түрлі стиль, кезең мен суретшінің өмір жолын, сонымен қатар, туындылардың пайда болуына негіз болған тарихи контекстіні зерттеу қызығырақ болды. Сонымен қатар кампуста графикалық туындылар коллекциясымен жұмыс істеп жүріп, бұл салаға деген қызығушылығымды одан әрі арта түсті. Сондай-ақ түрлі панге, соның ішінде тарихқа, философияға, ағылшын әдебиетіне қатты қызыққандықтан, пәна-ралық гуманитарлық ғылымдар бойынша қосымша мамандықта оқығым келді. Ақырында өнер тарихы және пәнаралық гуманитарлық ғылымдар маманы секілді екі мамандықты, одан бөлек, классикалық зерттеулер бойынша қосымша оқуды тағы тәмәмдадым.

Мен қазақ мәдениеті туралы АҚШ-тан Моңғолияға аттанардан бірнеше күн бұрын Pease Corps бағдарламасының таныстыру жиналысына қатысқанға дейін ештеңе білмейтінмін. Сол жиында сөз алған баяндамашылардың бірі Моңғолияға баратын ерік-тілердің кейбірі ондағы қазақ көп шоғырланған аймақ – Баян-Өлгейге баратынын айтты. Жалпы, маған басқа елдегі этникалық аз топтардың шалғай өңірде қалай өмір сүретіні қызық әрі мен Моңғолияның ірі қалаларынан алыс мекенде, ауылдық жерде жұмыс істепім келді. Ақыр аяғында сәті түсіп, көп адам айтып жүрген сол Баян-Өлгейге барып, жұмыс істедім. Моңғолия қазақтарының Баян-Өлгей аймағын шұнайы қазақы орта сақталған мекен ретінде сипаттайтыны мені қатты таңғалдырды. Олар Моңғолия КСРО құрамында болмағандықтан мұнда орыс мәдениеті басымдық алмағанын алға тартатын. Сол себепті олар мекеме түгілі, тіпті кез келген көшеде қазақша шүйіркеле-сіп тұрғандарды жиі көруге болатынын да жиі айтатын. Жергілікті тұрғындардың сөздерінен олардың жылдар өтсе де, қазақ мәдениетінің сақтаушысы екенін мақтан тұтатыны байқалатын, әрі олар төл мәдениетті қызығушылық танытқан шетелдіктерге қуана, егжей-тегжей, бәрін жіті түсіндіретін. Барлық жердегідей айналада жақсы да, жаман да адамдар бар, бірақ мені әркез қазақтар мен моңғолдардың мейірімділігі таңтамаша қылатын. Олар мені үйлеріне дәм татута, мерекелерге және тойларға шақырып, ерекше қонақжайлық танытатыны өз алдына. Баян-Өлгей тұрғындарының мейірімінен бөлек, қазір ең қатты сағынатыным – қазы. Астана, Алматы және Бішкек қалаларында қазы жеп көрдім, бірақ Өлгейдің қазысы бөрінен дәмді еді!

– Fulbright Program аясында Қырғыз еліне баруыңызға және сонда жұмыс істеуіңізге не түрткі болды?

– Бұл ой Баян-Өлгейде тұрған кезде туындады. Кейбір тұрғындардың аяғын сылып басып жүретінін байқаған соң мұның себебін досымнан сұрадым. Мен бұлай жүретіндерді АҚШ-та өте сирек көретінмін. Маған мұны ақсап басу деп түсіндірді. Кейін бұл мәселені зерттей келе, ақсап басу немесе ағылшында Developmental dysplasia of the hip деп аталатын жамбас буынының дамымай қалуы/дисплазиясы көшпелі дәстүрлі қоғамда атап айтсақ, Солтүстік Американың байырғы халықтары, Скандинавиядағы саами бұғы бағушылары және Орталық Азия халықтарында жиірек кездесетінін білдім. Көптеген зерттеуде дәрігерлер мұны көшпелі мәдениетте қолданылатын бесікке бөлеу дәстүрімен байланыстырады. Сондықтан мен Қырғыз Республикасына барып, бесікке салу дәстүрінің мәнін зерттеуге қызығушылық таныттым.

«Масасын» АҒЫЛШЫНШАҒА АУДАРҒАН ЖЕЙК

– Астанаға арнайы келіп, қазақ тілінен сабақ алыпсыз. Жалпы, қазақшаны үйренуге қанша уақытыңыз кетті?

– Pease Corps ережесіне сай әр маман жіберілген елде үш айлық интенсивті тіл курсына қатысады. Сөйтіп Өлгейде моңғол тілін үйрендім. Ондағы тұрғындармен моңғол тілінде сөйлесе алсам да, жергілікті мәдениетті тереңірек түсіну үшін қазақ тілін үйрену маңыздырақ деп санадым. Бұл менің қазақ мәдениетіне деген ықыласымның айғағы ғана емес. Расында, қазақшаны шын жүректен үйренгім келді. Бұл істе ағылшыншаға судай жақын қазақ достарымның көмегі көп тиді. Олардан білмегенімді сұрап, білгенімді қайталай беретінмін. Жаңа сөз естіп қалсам, қалтамда жүретін қойын дәп-тере дереу түртіп алып, сол күні кешке сол сөздің мағынасын міндетті түрде қарап шығатынымын. Менің сөздік қорым бай болды, бірақ грамматикам әрдайым «ақсайтын» еді. Fulbright бағдарламасы аяқталған соң жазда Астанаға келіп, Назарбаев университетінде шетелдіктермен бірге қазақ тілін оқыдым. Кейін Стэнфорд университетіне оқуға түскенімде онда бір жыл бойы білікті маман Фатима Молдашованың жетекшілігімен қазақ тілін тағы оқыдым. Оқуды бітіргеннен кейін Мэдисондағы Висконсин университетінің CESSI бағдарламасына қатысып, тағы бір жаз бойы қазақ тілі курсына қатыстым. Есептеп қарасам, өз бетімше үйренгім бар, ресми түрде оқығаным бар, жалпы саны қазақ тілін төрт жыл бойы оқыпшын.

– Баян-Өлгей, Бішкек және Астанада төрт жылдан аса уақыт тұрған екенсіз. Орталық Азияны зерттеуіңізге осы қалалардың қайсысы ең үлкен ықпалын тигізді?

– Мәссаған... Меніңше, ең бастысы – менің бұл қалаларда жинаған тәжірибем бәрінен биік көптен басымдықтарымды өзертті. Неғұрлым көп жұмыс істесем, соғұрлым көп нәрсесі сатып аласың дегенді алға тартатын америкалық мәдениетті бойына сіңіріп өскен адам ретінде мен қазақ және қырғыз мәдениетінде мүлде басқа құндылықтар жүйесін көрдім – Мұнда заттан гөрі адам маңыздырақ. Әлбетте, бұл барлық адамға бірдей қатысты емес. Әр мәдениетте қара басының қамын күйтейтін адамдар бар. Бірақ бұл қалаларда өткізген уақыт менің ойлау тәсілімді шынымен өзгертті. Қазір студенттеріме тілдің ақпаратты қабылдау туралы болжамымызды қалай өзертетінін көрсету үшін қазақ тілін мысал ретінде қолданамын және оларға түркі тілдеріндегі ең қарапайым лингвистикалық ерекшелікті түсіндіремін. Қазақ тілінде сөйлем құры-

лымы бастауыш – толықтауыш – баяндауыш тәртібімен құрылады. Бұл құрылым батыстың «Мен (субъект) бір нәрсені объектіге жасаймын» деген ойлау моделінен мүлде бөлек. Ал мұнда керісінше, бастауыш пен толықтауыштың өзара байланысы мен жақындығы алдыңғы орынға шығады, ал етістік сөйлемнің соңында қойылады. Сондықтан мұнда бастысы әрекет емес, әрекетті жасайтындар арасындағы байланысқа басымдық беріледі. Орталық Азияда үш жыл өткізіп, түркі тілдерінде сөйлегеннен кейін менің санамда сілкініс орнап, ойым түбегейлі өзгерді десем болады. Ең қызығы, АҚШ-қа оралғаннан кейін ағылшынша жазудан біразға дейін шатасқаным бар. Өйткені мен ағылшын сөйлемін «қазақша ойлайтын» миым арқылы сүзгіден өткізетінмін. Шынымы айтсам, сол уақытта мүлде басқа адам болып өзгердім.

– Қазақ мәдениетінде сізге ең қатты ұнаған не нәрсе?

– Бұл қарапайым нәрсе сияқты көрінуі мүмкін, бірақ маған шай ішу мәдениеті ерекше ұнайтын. Бірде жұмыс күні әріптесімнің үйіне шай ішуге бардық. Сол кезде оған жұмыстан хабарласып, кеңсеге қашан келетінін сұрады. Ол болса «Қазір қолым бос емес, шай ішіп отырмын» деп жауап бергені есімде. Содан кейін біз асықпай-аптықпай, шамамен жарты сағаттай шай іштік. Маған шай ішу мәдениетінің басты дәстүр ретінде барлық нәрседен биік тұратыны ерекше әсер етті. Маған дәл осы тыныш сәт айрықша әсер қалдырды. Тыныштықта бірге отырған сол сәттерден маңызды ештеңе жоқ еді. Мұндай сәт жанға жылулық пен тыныштық сыйлайды.

– Стэнфорд университетінде оқып жүрген кезіңізде Әмен Қайдаровтың 1967 жылы шыққан «Қарлығаштың құйрығы неге айыр?» атты анимациялық фильмін талдап, «Аллегориялық Айдаһар: Қазақ ұлттық болмысына анимациялық көзқарас» атты мақала жазған екенсіз. Ғылыми жұмысыңызда дәл осы мультфильмге назар аударуыңызға не түрткі болды?

– Мен бұл фильмді алғаш рет Назарбаев университетінде қазақ тілі сабағында көрген едім. Сол кезде туындының көркемдік деңгейіне қатты таңғалған едім. «Қарлығаштың құйрығы неге айыр?» мультфильмі – АҚШ анимациясына тән Дисней ықпалынан өзгеше, мүлде бөлек көркемдік дәстүрден бастау алғандай көрінді. Сөйтіп, бұл туынды ұзақ уақыт бойы есімнен кетпей қойды. Сондықтан Стэнфорд университетінде магистрлік диссертация жазу кезінде ойланбастан мұны бірден зерттеу тақырыбым ретінде таңдадым. Бұл мультфильм қазақ анимациясындағы алғашқы туындылардың бірі ретінде қазақ мәдениетінің сан қырлы элементтерін біртұтас визуалды «өрнекке» шебер тоғыстырады. Ал мұны талдау – өз алдына айрықша қызық процесс. Сонымен қатар бұл фильмнің терең моральдық мәні бар: бір ғана ізгі әрекет патшалардың өзін де тізе бүктіре алады, тіпті бұл жағдайда оларды өз сарайындағы тағынан да құлата алатын күшке ие.

– Бұл туындыны зерттеу барысында сізді ерекше әсерде қалдырған немесе есте сақталған ең мәнді факт қайсы?

– Мақаламның негізгі бөлігі фильмнің таза қазақ халық ертегісі екенін көрсететін түрлі тәсілдерді талдауға арналды. Бұл үшін

мен қазақ мәдениетінің сан қырлы элементтерін жеке-жеке талдап, олардың біртұтас көркем жүйеге қалай тоғысатынын зерттедім. Маған қызық көрінген интерпретациялардың бірі – фильмді Хрущев кезеңіндегі саяси аллегория ретінде қарастыру. Әмен Қайдаров ешқашан революционер болмаған және жүйеге қарсы шыққан емес. Десе де ол өз заманының өзгеше ойлайтын суретшісі болған секілді. Мұны анық байқауға болады. Фильмде халықтың қанын сорып алуға тырысқан билік бейнесі сипатталады. Үш басты айдаһар патшасын жауап бергені кейінгі әлсіреткен Кеңес билігінің символы ретінде қарастыруға болады. Әрине, бұл – менің интерпретациям, өйткені Қайдаров мұны ешқашан ашық айтпаған. Дегенмен фильмде оқырманды дәл осылай түсінуге ой тастайтын көркемдік және символдық белгілер бар.

– Жұырда Ахмет Байтұрсынұлының «Маса» жинағын ағылшын тіліне аударып, баспаға шығарғаныңыз туралы ғалым әріптестеріңіз әлеуметтік желіде

МЕН ҮШІН АУДАРМА – ӘЛЕМГЕ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІН АШУДЫҢ БІР ЖОЛЫ. ҚАЗАҚ, МОҢҒОЛ ЖӘНЕ ҚЫРҒЫЗ МӘДЕНИЕТТЕРІ МЕНІҢ БҮТІНГІ БОЛМЫСЫМНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫМА ҮЛКЕН ӘСЕРІН ТИГІЗДІ. СОНДЫҚТАН ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНІҢ ҮЗДІК ТУЫНДЫЛАРЫН АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ СӨЙЛЕЙТІН ОҚЫРМАҢҒА ЖЕТКІЗІП, ОСЫЛАЙША ӨЗ ҚҰРМЕТІМДІ КӨРСЕТКІМ КЕЛДІ.

жарыса жазды. Неліктен дәл осы жинақты таңдадыңыз?

– Мен қазақ мәдениетін танығалы бері Алаш Орда қозғалысына ерекше қызығушылық танытып келемін. Мен үшін олар – өз заманынан оза туған тұлғалар. Олардың қазақ ұлтының заманауи бейнесін ерте кезден-ақ елестетіп, қазақ мәдениетінің мүмкіндіктерін жаңа деңгейге көтеруге күш салғаны мені тәнті қылады. Сол себептен мен осы қозғалысқа қатысқан жетекші қайраткерлердің бірінің шығармасын ағылшын тіліне аударуды мақсат еттім. Таңдауым «Маса» жинағына түсті, өйткені онда саяси-әлеуметтік идеялардың поэзияда қалай көрініс табатынын тереңірек түсінгім келді. Ахмет Байтұрсынұлы Қазақстанда өте танымал тұлға болғандымен, оның есімін Қазақстаннан тыс жерде онша көп адам білмейді. Сондықтан оның ең әйгілі поэтикалық жинағы – «Масаны» ағылшын тіліне аударып, қазақ әдебиетіне және қазақ тарихының сол маңызды кезеңіне қызығушылық танытатын шетел оқырманына оның шығармашылығын қолжетімді етуді жөн көрдім.

– Қазақ поэзиясын аударудың сіз үшін ең қиын тұсы не болды?

– Поэзияны аудару барысында бірқатар қиындықтар болды. Ахмет Байтұрсынұлының туындысында дәстүрлі сөйлем құрылымынан ауытқып, қазақ тілін шебер қолданып, ойды тамаша жеткізудің көркем тәсілдері көп қамтылған. Сонымен қатар ол шығар-

малар ертеректе жазылғандықтан, бүтінде қолданыстан шығып қалған архаизм сөздер мен кірме лексика жиі ұшырасады. Бұған қоса, мәтін әдеби қазақ тілінде жазылған, ал бұл ауызекі қазақшаны сөйлеуді үйренген оқырманға туындыны түсінуді қиындатады. Ағылшын тіліне аударудағы ең негізгі қиындық – синтаксистік құрылымды түбегейлі қайта құру қажеттілігі болды. Байтұрсынұлының өлеңдерінде сөйлем соңын етістікпен аяқтап, келесі жолмен ұйқастыруға мүмкіндік беретін тілдік ерекшеліктер кеңінен қолданылады. Ал ағылшын тілінде мұндай құрылымдық балама болмағандықтан, рифманы сақтау мүмкіндігінен бас тартуға тура келді.

Бірде мен бір аудармашының испан тілін ағылшын тіліне аудару ісі туралы әдемі айтқанын естіп қалдым. Он онда өлең жолдарының «музыкасын» сақтаудың маңызына баса мән береді. Испан мен ағылшын тілдері лингвистикалық тұрғыдан бір-біріне жақын. Ал ағылшын мен қазақ тілінің арасы едәуір алшақ. Ал мен аудармашы ретіндегі жұмысымды, шын мәнінде, электрлі араны қолданып, өлең жолдарын «кесіп», оларды толықтай қайта құрастыруға ұқсас процесс ретінде қарастырамын. Дегенмен аудару барысында түпнұсқаның негізгі идеясы мен ішкі әуезін сақтап қалуға барынша тырысамын.

– «Маса» сияқты шығармаларды ағылшын тіліне аудару неліктен маңызды деп ойлайсыз? Бұл туынды қазіргі оқырман үшін неліктен әлі де өзекті болып қала бермек?

– Мен үшін аударма – әлемге қазақ әдебиетін ашудың бір жолы. Қазақ, моңғол және қырғыз мәдениеттері менің бүтінгі болмысымның қалыптасуыма үлкен әсерін тигізді. Сондықтан қазақ әдебиетінің үздік туындыларын ағылшын тілінде сөйлейтін оқырманға жеткізіп, осылайша өз құрметімді көрсеткім келді. «Маса» жинағы – нағыз шедевр. Сондықтан оны Қазақстанда ғана емес, әлемнің әр бұрышында зерттеп, бағалау керек. Мен кемі бір оқырман болсын, жинақтың аударма нұсқасын кездейсоқ оқып,

ақырында қазақ әдебиетіне мен секілді сонша қызығып, Байтұрсынұлының еңбектерін шұнайы құндылық табады деп үміттенмін.

Меніңше, «Маса» жинағы – қазіргідей халықаралық ахуал тұрақсыз, алмағайып кезеңде айрықша өзекті. Мені Ахмет Байтұрсынұлының білім, сауаттылық, өзін-өзі басқару және ұлттық абырой мәселелерін табанды түрде көтеріп, сол мақсат жолында аянбай еңбек еткені тәнті етті. Алайда өзі оның толық жүзеге асқан көре алған жоқ. Тарихта мұндай тұлғалар нағыз көшбасшылар ретінде бағаланады. Олар әділдік салтанат құрған әдемі әлемді жасауға талпынады, тіпті оны көріп үлгермейтінін білсе де. Бұл – масаның өмірінің артық тұсы мен ауыртпалығы. Осындай тұлғалар әр қоғамда, әр кезеңде аса қажет.

– Бүгінде қайда жұмыс атқарасыз? Алдағы уақытта қандай туындыны аудармақ ойыңыз бар?

– Қазір мен Сан-Диего университетінде ағылшынша шебер жазудан сабақ беріп жүрмін. Ал шығармашылық жобаларымды сөз етсем, күзде University Press of Mississippi баспасынан комикс суретші Денис Коуэннен алған сұхбаттар жинағым жарық көреді. Келесі жылы Rutgers University Press баспасынан Spawn комикс сериясына арналған ғылыми монографиям жарыққа шығады. Одан бөлек, қазір бірнеше комикс пен комикс авторлары туралы жобаларым дайын түр. Десе де, алдағы уақытта аударма ісін қайта қолға алғым келеді. Өкініштісі сол, уақыт өте келе тілдік дағдыларым біртіндеп «көмескіленіп», солып бара жатқандай, сондықтан мұны алдағы жылдары жүзеге асуы неғайбыл.

Егер бір шығарманы таңдауға мүмкіндік берілсе, Міржақып Дулатұлының «Бақытсыз Жамал» романын қуана-қуана аударар едім. Мүмкін, бірнеше жылдан кейін...

– Әңгіменізге рахмет! Ерен еңбегіңізге және қазақ әдебиеті мен мәдениетіне деген құрметіңізге шын жүректен ризашылығымды білдіремін!

Сұхбаттасқан – Әлия ТІЛЕУЖАНҚЫЗЫ

AMANAT MEDIA GROUP Меншік иесі – «Айқын-Литер» ЖШС Директор – Талғат ЕШЕНҰЛЫ	Бас редактор Бауыржан БАБАЖАНҰЛЫ Бас редактордың орынбасары Тоқтарәлі ТАҢЖАРЫҚ ЖУРНАЛИСТЕР: Арайлым ЖОЛДАСБЕКҚЫЗЫ, Әлия ТІЛЕУЖАНҚЫЗЫ, Наурызбек САРША, Ділда УӘЛИБЕК, Ахмет ӨМІРЗАҚ (Алматы қаласы)	ТЕХНИКАЛЫҚ БӨЛІМ: Елдар ҚАБА (беттеуші-дизайнер) Корректор: Саягүл САПАРҚЫЗЫ Нөмірдің кезекшісі: Наурызбек САРША • Астана қ. «Медиа-холдинг» «ERNUR» ЖШС Сілеті көшесі 30, тел.: 8(7172) 99-77-77 • Тапсырыс №10200. Таралымы 5762 Көлемі 4 б. 6 т.	Мекенжайымыз: 010000. Астана қаласы, Д.Қонаев көшесі 12/1 Редакция телефоны – 8(7172) 72-95-39 ЖАРНАМА БӨЛІМІ: 8(701) 675-42-14, 8(7172) 72-95-31 reklama.liter@gmail.com ЖАЗЫЛУ ЖӘНЕ ТАРАТУ БӨЛІМІ: 8(771) 804-61-32, 8(7172) 72-95-39 podpiska.alt@gmail.com	• Мақала авторының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді • Оқырман хаттарына жауап қайтарылмайды © «Түркістан» жарияланған материалдарды сілтемесіз көшіріп басуға болмайды. • Суреттердің сапасына редакция жауап береді © Мақалалар коммерциялық негізде басылды • Жарнамалар мазмұнына редакция жауап бермейді М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Газет «Түркістан» газетінің компьютер орталығында теріліп, беттелді Газет ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі, Ақпарат комитетінде тіркеуге алынып, қайта есепке қою туралы №К220VPY00019166 куәлігі 08.01.2020 жылы берілген. Индексі: Жеке жазылушылар үшін – 65413, мекемелер мен ұйымдар үшін – 15413.
--	--	---	--	---